راحة المؤمنين

مخدوم محمد هاشم ٹٹوي

ڈاڪٽر عبدالرسول قادري

سنڌي لئنگئيج اٿارٽي، حيدرآباد

www.maktabah.org

www.maktabah.org

راحة المؤمنين

مصنف

مخدوم محمد هاشم ٹٹوي

موجوده صورتخطي

ڊاڪٽر عبدالرسول قادري

سنڌي لئنگئيج اٿارٽي

حيدرآباد، سنڌ.

2009ع

www.maktabah.org

سنڌي لئنگئيج اٿارٽيءَ جو ڪتاب نمبر (135)

سڀ حق ۽ واسطا محفوظ

راحة المؤمنين

مصنف: مخدوم محمد هاشم ٺٽوي

موجوده صورتخطي: ڊاڪٽر عبدالرسول قادري

ڇاپو: پهريون، جون 2009ع

تعداد: 500

قيمت: 120/= روپيا

Catalogue Reference
Makhdoom Muhammad Hashim Thattavi
Dr. Abdul Rasool Qadri
Rahat ul Muamneen
Sindhi Language
Sindhi Language Authority
ISBN 978-969-9098-30-7

Rahat ul Muamneen

By: Makhdoom Muhammad Hashim Thattavi
In present form: Dr. Abdul Rasool Qadri
Edition: First, June, 2009
Quantity: 500
Price: Rs. 120/=
Composed by: Asadullah Bhutto.
Title: M. Ramzan Turk
Printed by: Areeba Publications Karachi.
Published by: Taj Joyo, Secretary, Sindhi Language Authority Hyderabad, National Highway, Hyderabad, Sindh, 71000, Pakistan.
Tel: 022-9240050-53
Fax: 022-9240051
E-mail: sindhila@yahoo.com
Website: www.sindhila.org

هيءَ ڪتاب، تاج جويي، سيڪريٽري سنڌي لئنگئيج اٿارٽي، حيدرآباد، اداري جي آفيس، نيشنل هاءِ وي، حيدرآباد، سنڌ مان ڇپائي پڌرو ڪيو.

www.maktabah.org

ناشر نوٽ

سنڌي ٻوليءَ جي ڪيتري آڳاٽي شاعري تعليمي مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ ڪيل آهي. انهيءَ ۾ مذهبي تعليم ڏيڻ خاطر مختلف موضوع شامل آهن. اهڙي شاعريءَ کي موضوعاتي نالو ڏيڻ کان سواءِ ان جي جوڙيندڙ عالمن جي نالن پويان "سنڌيون" پڻ سڏيو ويو آهي. جيئن نماز جي مسئلن بابت لکيل "مقدمة الصلواة" کي ابوالحسن جي سنڌي" پڻ سڏيو ٿي ويو. ان کان سواءِ "مخدوم ضياءُ الدين جي سنڌي" ٻه هڪ اهم ڪتاب هو. سنڌي لئنگئيج اٿارٽيءَ پاران اوائلي سنڌي ڪتابن کي محفوظ ڪرڻ جي خيال کان اهي ٻئي ڪتاب اڳ ۾ ڇپيل آهن. مخدوم ضياءُ الدين جو هڪ لائق شاگرد ۽ پنهنجي وقت جو وڏو عالم مخدوم محمد هاشم ٺٽوي هو، جنهن پڻ پنهنجن شاگردن لاءِ ڪيترائي ڪتاب مختلف ديني مسئلن بابت جوڙيا، جن ۾ عربي، فارسي ۽ سنڌي ڪتاب شامل آهن. هي ڪتاب "راحة المومنين" انهن مان هڪ آهي.

اٿارٽيءَ پاران هن قسم جي رٿا جو هڪڙو مقصد اهو آهي ته سنڌ جو هي جهونو سرمايو محفوظ ٿئي پر ٻيو اهم مقصد ان دور جي سنڌيءَ جو اصل نمونو پيش ڪرڻ ٻه آهي جنهن ۾ ٻولي ۽ لکت ٻئي شامل آهن. ان سان ٻوليءَ توڙي ان جي صورتخطيءَ جي اوسر ۽ ارتقاء جو اندازو لڳائي سگهجي ٿو. ان مقصد لاءِ هن ڪتاب کي جديد صورتخطيءَ ۾ آڻڻ سان گڏ قديم صورتخطيءَ جو فوٽو ٻه شامل ڪيو ويو آهي. اميد ته انهيءَ کيتر تحقيق ڪندڙن کي هن مان گهڻي رهنمائي ٿيندي.

ڊاڪٽر فهميده حسين

www.maktabah.org

پيش لفظ

سنڌ ۾ ننگر ٺٽي جي مخدومن سڳورن "ٻارن لاءِ مادري ٻوليءَ ذريعي تعليم ڏيڻ" جو اصول قائم ڪري، منظوم سنڌيءَ ۾ ديني ادب جا بنيادي ڪتاب لکيا، جيڪي ان وقت مدرسن ۾ فارسي ۽ عربيءَ جي اعليٰ تعليم کان اڳ ۾ بنيادي طور پڙهايا ويندا هئا. سنڌي ادب جي "سونهري دور" جي حوالي سان ڪلهوڙن جي زماني ۾ مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ ان سلسلي کي گهٽو وڌايو ۽ منظوم سنڌيءَ ۾ ويهارو ڪتاب لکيا، جن مان تفسير هاشمي، زاد الفقير، بناءُ الاسلام، قوت العاشقين ۽ راحة المؤمنين سنڌي گهٽا مشهور آهن. انهن جهونن ڪتابن ۾ سنڌي ٻوليءَ جو وڏو ذخيرو سمايل آهي.

سردست مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ جي منظوم سنڌي ڪتاب "راحة المؤمنين" (1130 هجري/ 1718ع) کي جديد سليس صورت ۾ آندو ويو آهي. جيتوڻيڪ هن ڪتاب ۾ ديني سلسلي ۾ ذبح ۽ شڪار جي حلال ۽ حرام هجڻ بابت مسئلا بيان ٿيل آهن، پر هن ڪتاب ۾ ان وقت هلندڙ نج سنڌي لغت ۽ لفظن جو وڏو ذخيرو موجود آهي.

عربي فارسي اوکي گهڻي، متي ابوجهن،
سنڌي ڪيم سولي، ڪڍي ڪارڻ تن،
تہ مانَ نفعو عام ٿئي، ڪارڻ مؤمنن،
گهڻو سکڻ سولو ٿئي، ڪارڻ نو آموزن.

(مخدوم ٺٽوي)

اميد تہ سليس سنڌيءَ ۾ آندل ڪتاب "راحة المؤمنين" جي اشاعت سان سنڌي ديني ادب ۾ واڌارو ٿيندو، ان ڪري "مقدمي" ۾ مواد بابت وڌيڪ، قديم سنڌي لفظن جي صورتخطي ۽ پڙهڻي ۽ جهونن سنڌي لفظن جي معنيٰ جا جهجها مثال بہ ڏنا ويا آهن، تہ جيئن مخدوم ٺٽويءَ جي هن آڳاٽي ڪتاب "راحة المؤمنين" کي سمجهڻ ۾ آساني ٿئي ۽ سنڌي ٻوليءَ جي قديم ۽ جديد خزاني ۾ پڻ اضافو ٿئي.

تڏهن سنڌي ڪيم سهڪي، ڪڍي عربيا،
تہ پڙهيسِ مؤمن سي ڪو، سکي مسئلا.

(مخدوم ٺٽوي)

عبدالرسول قادري
ڊڙي مگسي، سکرنڊ

19 اپريل 2009ع
سکرنڊ- نوابشاهه

www.maktabah.org

مقدمو

بسم الله الرحمن الرحيم

الصلواة والسّلام عليک يا رحمة للعالمين

ساراهجي سچو ڏٽي، جو رازق ۽ رحمان،
جو سڀاجهو سيين پَرين، صاحب ۽ سبحان.

....

شال رسن راتو ڏينهن ۾، مٿي محمد جام،
جنهن اياريو اسلام کي، قائم سيئي قيام.

(مخدوم محمد هاشم ٺٽوي)

جيتوٽيک موجوده وقت ۾ جديد سائنس ۽ ٽيڪنالاجيءَ جي دور ۾، تعليمي ماهرن تحقيق سان ثابت کيو آهي تہ: "مادري ٻوليءَ ذريعي تعليم ٻار جو بنيادي حق آهي." سنڌ جي تعليمي تاريخ شاهد آهي تہ، 11 ۽ 12 صدي هجري/ 17 ۽ 18 صدي عيسويءَ ۾ سنڌ جي گهٽگهرن عالمن، استادن فارسيءَ ۽ عربيءَ جي جاءِ تي مادري زبان سنڌي ٻوليءَ ذريعي بنيادي تعليم جي شروعات ڪئي. ان اصول جي اهميت اڄ تائين مڃيل پئي رهي آهي.

ان ڏس ۾ سنڌي ٻوليءَ جا 39 اوائلي منظوميا، 11 صدي هجري/ 17 صدي عيسوي يا ان کان ٻہ اڳ جا لکيل دستياب ٿيا آهن، جيکي ڪاتب عزت پٹ سليمان 1067 - 1069 هجري مطابق 1657ع- 1659ع وارن سالن ۾ اُتاري جمع کيا.

سنڌي ٻوليءَ جي هن آڪاڻي ذخيري کان پوءِ ميين ابوالحسن ٺٽويءَ نماز جي مسئلن بابت "مقدمة الصلواة" منظوم سنڌي، 11 صدي هجري/ 17 صدي عيسويءَ جي آخر يا 12 صدي هجري / 18 صدي عيسوي جي ابتدا ۾ هڪ ڪتاب لکيو، جيڪو مدرسن ۾ طالب علمن کي مادري ٻوليءَ جي سلسلي ۾ درسي ڪتاب طور پڙهايو وڃڻ لڳو.

ٺٽي جي مشهور عالم مخدوم ضياءُ الدين انهيءَ طرز تي نماز جي وڌيڪ مسئلن بابت منظوم سنڌيءَ ۾ ٻہ ڪتاب جوڙيو، جيڪو "مخدوم ضياءُ الدين جي سنڌيءَ" جي نالي مشهور ٿيو.

سنڌي ٻوليءَ جي هن سلسلي کي وڌائيندي، ٺٽي جي مشهور عالم، قاضي، مصنف ۽ استاد مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ "مقدمة الصلواة" جي فارسي، سنڌي اصلاح سان گڏ مختلف موضوعن تي خاص سنڌي ٻوليءَ ۾ منظوم ويهہ ڪتاب لکيا، جيڪو ان ڪلهوڙا دور ۾ سنڌي ٻوليءَ جي خدمت ۽ ديني ادب جي حوالي سان شاهڪار ڪارنامو آهي. مخدوم ٺٽويءَ جي انهن منظوم سنڌي ڪتابن جي الف- ب وار لسٹ هيءَ آهي: آداب النڪاح، اصلاح مقدمة

www.maktabah.org

الصلواة، بناءُ الاسلام، تحفة التائبين، تفسير هاشمي، سايه نامه، دعائن بابت رسالو، راحة المؤمنين، رساله سراجيه، رساله افضل كيفيات الصلواة، رساله في موعظة ما يتعلق باحوال القبر و ما بعده، زاد الفقير، سنڌي مسائل ذبح شكار، صلواة سڳوري بابت رسالو، عقائد الاسلام، فرائض الاسلام، قوت العاشقين، مختصر ترجمو دعائين، مدح سنڌ ۽ نصيحت نامو. (1)

جيتوٽيڪ مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ فارسي ۽ عربيءَ ۾ تحريرون ۽ ڪتاب نظم، نثر ۾ ٽن سَوَن کان وڌيڪ لکيا، پر خاص نج سنڌيءَ ۾ ويهه ڪتاب لکي، ديني ادب سان گڏ سنڌي ٻوليءَ کي مالا مال ڪيو. ان وقت عالمن استادن جو اهوئي نظريو هو ته، جيتوٽيڪ فارسي ۽ عربي علمي ٻوليون آهن، انهن ۾ هر فن جو وڏو ذخيرو لکيل موجود آهي، پر:

"عربي فارسي اوکي گهٽي، مٽي اٻوجهن،
سنڌي ڪيم سولي، ڪيي کارڙ تن،
ته مانَ نفعو عام ٿئي، کارڙ مؤمنن،
گهٽو سکڙ سولو ٿئي، کارڙ نو آموزن.

(مخدوم محمد هاشم ٺٽوي)

هن مان ظاهر آهي ته سنڌي ٻوليءَ جي شاندار عمارت جي پيڙهه جو پٿر يا ابتدائي سِرون ڪاتب، عزت پٽ سليمان جي 39 سنظومين، مبين ابوالحسن ٺٽويءَ ۽ مخدوم ضياءُ الدين ٺٽويءَ رکيون، پر مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ، سنڌي ٻوليءَ جي آڳاٽيءَ تعمير ۾ ڪامون، ڪايا، پجر ۽ پٽيون وجهي چت جوڙي، سينگاري سنواري شاندار عمارت مڪمل ڪئي.

اهڙيءَ طرح سنڌي ٻوليءَ جي تعمير ۽ ترقيءَ ۾ وقت بوقت سنڌ جي عالمن استادن پرخلوص علمي ۽ قلمي ڪوششون پئي ڪيون آهن ۽ اهو سلسلو اڄا تائين هليو ٿو اچي. هينئر سنڌي ٻوليءَ جو بلند بالا تناور وڻ اُونهين پاڙن، ٿڙ، ڏارن، ٽارين، شاخن گوشن، گلن ڦلن ۽ ميون سان مائيدار ٿيو بيٺو آهي.

راحة المؤمنين: مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ پنهنجي وقت ۾ اڪثر ضروري مسئلن ۽ پڇيل سوالن بابت ڪتاب ۽ رسالا لکيا ۽ وقت سر انهن ضرورتن تي ڏيان ڏئي قلم کنيو. جيتوٽيڪ سنڌ جا اڪثر ماڻهو زراعت پيشه آهن، پر ذبح ۽ شڪار جي حوالي سان سنڌ ۾ شڪاري جانورن ۽ پکين جي گهٽائي هئي. درياهه جي گهٽي پاڻيءَ ۽ ڏينڏين ڏورن جي ڪري مڇي به جام هئي.

هيءُ ڪتاب سنڌي نظم ۾ "ذبح ۽ شڪار" جي مسئلن بابت لکيل آهي. جانور کي حلال ۽ ذبح ڪرڻ ۽ شڪار ڪرڻ جي باري ۾ ڪوبه اهم ۽ ضروري مسئلو ڪونهي، جيڪو

(1) ڈاڪٽر الهه رکيو ٻُٽ: "سنڌ ۾ ڇاپخاني کان اڳ سنڌي قلمي ڪتابن جو مختصر جائزو" (مقالو) ٽ ماهي "مهراڻ" سنڌي ادبي بورڊ جام شورو، جولاءِ_ سيپٽمبر 2008ع، صفحو 33-41.

www.maktabah.org

هن ڪتاب ۾ آيل نہ هجي. مخدوم نٿويءَ هن ڪتاب ۾ ذبح شڪار، حلال ۽ حرام جانورن، پکين ۽ مڇيءَ بابت اهڙي وضاحت لکي آهي، تہ جيئن اهل سنڌ ٻهراڙيءَ جي رهاڪن، جهنگ جهر جي باشندن، توڙي درياهہ، ڏنڊن ڏورن جي آسپاس رهندڙ ماڻهن کي ذبح شڪار ۽ حلال حرام بابت پوري ڄاڻ ملي ۽ سنڌي ٻوليءَ ۾ مسئلا سمجهي ۽ عمل ڪري سگهن.

راقم جي لائبريريءَ ۾ "راحة المؤمنين" جا مختلف قلمي عڪسي ۽ ڇپيل پنج ڇاپا موجود آهن:

1. سال 1312 هجري/ 95- 1894ع جو ڇاپو، جيڪو مولوي محمد عثمان پراٹي سنڌي ۾ مجتبائي پريس لاهور ۾ ڪتاب "زادالفقير" منڊ ۾، وچ ۾ "راحة المؤمنين" ۽ آخر ۾ "مطلوب المؤمنين" سان گڏ ڇپرايو. هن ڪتاب ۾ راحة المومنين 56 صفحا آهي. صفحي جي ڊيگهہ نو انچ ۽ ويڪر ڇهہ انچ آهي. هر صفحي ۾ 17 سٽون ۽ هر سٽ ۾ سراسري طور 12 لفظ آهن.
2. قلمي نسخي جو فوٽو اسٽيٽ عڪس. هن قلمي نسخي ۾ 51 صفحا آهن. ڪاتب گل محمد پٽ علي محمد کهاوڙ وينل وارهہ ۽ ڪتابت جي تاريخ 28 شوال 1317ع هـ/ 1 مارچ 1900ع آهي. هي عڪسي قلمي نسخو مڪتبہ قاسميہ ڪنڊياري مان دستياب ٿيو آهي.
3. ڪتاب الصيد والذبائح ذبح ۽ شڪار. عبدالڪريم انصاري سنڌي نثر ۾ اضافن سان آڻي سڪر مان شايع ڪيو.
4. ساڳئي نالي سان نثري ڇاپي کي مولوي عبدالحميد پٽيءَ ٿوريءَ ڦيرگهير سان محموديہ پريس سڪر مان ڇپرايو.
5. ذبح ۽ شڪار. نٿي جي بزرگ محمد اسماعيل ڪنيار ترميم سان نثر ۾ آڻي، حاجي عبدالحسين وينجهر جي تعاون سان ڪراچيءَ مان شايع ڪيو.

مواد جو ووچور:

مخدوم نٿويءَ هيءُ رسالو انهيءَ ڪري لکيو، تہ جيئن مسلمان حلال ۽ حرام شين جو فرق پروڙين ۽ حلال شين جو صحيح استعمال ڪن. شريعت جي مقرر ڪيل طور طريقي تي حلال شين کي ڪم آڻين ۽ حرام کان بچن. مخدوم نٿوي پنهنجي هن ڪتاب جي تمهيد ۾ لکي ٿو:

"هينڌڙي منجهہ حقير جي، اچي وهم پيو،
ماڻهو مسئلا ذبح ۽ شڪار جا، پچن گهٽيرو،
ڪي لکجي تن منجهان، گهٽو جي ٿورو".

مخدوم نٿويءَ اهو بہ ڄاتو ٿي تہ:

"عربي آهي اهڪي، ابوجهن اپار"

www.maktabah.org

انهيءَ ڳالهه جو ڪيس بخوبي احساس هو، تنهنڪري هي ضروري مسئلا سنڌيءَ ۾ آندائين.

ڪتاب "راحة المؤمنين" (مؤمنن جي آسودگي ۽ فرحت) ۾ جانور کي ذبح ڪرڻ جا سڀ مسئلا، حلال ۽ حرام جانور، پکي ۽ مڇيءَ جي بيان سان گڏ شڪار بابت حلال جانورن ۽ پکين جو بيان به تمام تحقيقي پيرائي ۾ آندو ويو آهي. ڪتاب ۾ ٻه باب آهن: پهريون ذبح جي باري ۾ ۽ ٻيو شڪار جي باري ۾.

باب پهريون:

ذبح جي شروعات ۾ آهي ته حلال جانور کي ڪهڻ ۽ حلال ڪرڻ جي باري ۾ جانور ڪهندڙ کان قيامت ۾ عذاب يا پڇاڙو نه ٿيندو. مخدوم نٽويءَ ان باري ۾ قرآن شريف ۽ حديث نبويءَ مان دليل ڏيندي لکي ٿو:

"ڄاڻڻ گهرجي ته شريعت محمديءَ مطابق حلال جانور کي ڪُهڻ جائز آهي. جيئن خود الله تعاليٰ جو ارشاد آهي: "خَلَقَ لَكُم مَا فِي الأَرضِ جَمِيعاً (سورة البقره، رکوع 3، آيت 29) يعني 'جو ڪجهه زمين ۾ آهي، سو سڀ اوهان لاءِ پيدا ڪيو'.

نبي پاڪ ﷺ جن پاڻ حج جي موقعي يا عيد قرباني جي ڏينهن ۾ جانورن جي قرباني ڪئي آهي. البت ضرورت کان سواءِ يا رونشي خاطر جانور کي نه ڪُهڻ گهرجي ۽ ايئن ڪرڻ مڪروه آهي."

ذبح ڇاڪي ڇئجي؟ جانور ڪهڻ جي طريقه ڪار جي وضاحت هن ريت آيل آهي. ذبح جا به قسم آهن. هڪ ذبح اختياري ۽ ٻيو ذبح ضرورت.

"**ذبح اختياري**" جي معنيٰ آهي حلال جانور کي پنهنجي وس يا مرضيءَ مطابق ڪُهڻ. اهو تڏهن جائز آهي، جڏهن حلال جانور کي ذبح ڪرڻ وارو شخص الله پاڪ جو نالو وٺي ذبح ڪري يعني "بسم الله الله اكبر" ڇئي ذبح ڪري. جانور جو مُنهن قبلي طرف رکڻ گهرجي. ذبح ڪرڻ وقت ڪاتي يا ڇُري تمام تکي ڪري پوءِ ذبح ڪري. جانور جي نڙيءَ جون چارئي رڳون ڪپجي وڃن.

"**ذبح اختياريءَ**" کان پوءِ "**ذبح ضرورت**" جو بيان آهي. "ذبح ضرورت" اهڙي قسم جي ذبح جو نالو آهي، جو جيڪڏهن ڪهندڙ شخص جانور تي قادر ٿي نه ٿو سگهي، ته پوءِ بسم الله ڇئي، ڪنهن تکي اوزار سان جانور کي اهڙو زخم ڪرڻ گهرجي، جنهن سان جانور مان رت وهي نڪري. "ذبح ضرورت" جا ڇهه قسم آهن.

ذبح ضرورت کان پوءِ حلال ۽ حرام جانورن جو بيان آهي. زمين تي جانور ٽن قسمن جا پيدا ٿيل آهن: (الف) چوپايا جانور (ب) پکي (ج) زمين تي سُرندڙ جيت.

www.maktabah.org

ان بعد مخدوم نٽوئ اهو بحث ڪيو آهي تہ، ڪهڙا جانور يا پکي حلال يا حرام يا مڪروهہ آهن. اهڙي ريت مڇي يا پاڻيءَ ۾ رهندڙ ٻين جانورن ۽ مڪڙن جو بيان ٻہ آندو آهي. آخر ۾ انهن ڏهن جانورن جو ذڪر آهي، جن جو گوشت حضور پرنور نبي پاڪ صلي الله عليہ وسلم جن کاڏو آهي. اهي جانور هي آهن:

"ڏهہ وهٽ لکيائون اهڙا، صحي سي سڏجن،
"اُٺ"، "ٻکري" ۽ "ڏڳي"، چوٽون "سهو" چون،
پنجين "ڪُڪڙ"، ڇهون "تغدري" چو منجهان پکيئڙن،
ستون گوشت "گورخر" جو، انون سندو "ميڇين"،
ڪن ڪن ڪتابن ۾، پچار هي آهي
تہ کاڏو گوشت "سرخاب" جو، پڻ سيد سونهاري،
"مڪڙن" جي ماهہ ۾، پڻ روايت آهي،
پورا ڏهہ حيوان ٿيا، ان روايت ڪري."

باب ٻيو:

شڪار جي باري ۾ آهي. شڪار مسلمان مؤمنن جي لاءِ شريعت ۾ روا ۽ جائز آهي. مخدوم نٽوئ وضاحت ڪندي لکيو آهي:

"لکن ڪتابن ۾، نِرتي ايءَ پچار،
تہ آهي درست مؤمنن کي، ڪرڻ سندو شڪار،
"واذا حللتم فاصطادوا"، فرمايو جبار،
موڪل ڏني، تنهن جي، محمّد مختار،
پر ڪيو شڪار پاڻ نہ ڪڏهن، سرور سڀ جمار،
مگر اِذنُ ڏنائون اُن جو، ڪي صحي صحابن،
تيلاه مباح ٿيو، منجهہ مڙن مذهبن،
پر قصد قوت حلال جو، ور شڪاري ڪن،
ڪ ڪري نيت ڪنهن نفعي جي، وڃي شڪار وڻن،
جي نيت ڪيائين راند جي تہ ڪراهت ڪهن."

شڪار جا ٻہ قسم آهن: هڪ شڪاري جانورن سان ۽ ٻيو تيز تکن اوزارن سان. ذبح وانگر شڪار جا ٻہ چوڏهن شرط بيان ڪيا ويا آهن.

خاص سنڌي ٻوليءَ جي لفظن جي صورت ۽ لکت:

ڪتاب "راحة المؤمنين" جي اندروني مطالعي مان مخدوم نٽوئ، شاهہ عبداللطيف ڀٽائيءَ ۽ ڪلهوڙا دور جي سنڌي صورتخطيءَ جون ڪي خاص صورتون ڏسڻ ۾ اچن ٿيون،

www.maktabah.org

جن جو هينئر رواج ڪونهي. مثال طور قديم ۽ جديد لفظن جي تحرير ۽ نمونو هي آهي:

قديم	جديد	قديم	جديد
اڳاڙو	آڳاڻو	انه	انهي
ٻگي	آگي	بُڇا	ٻڇڙا
اَبوجَن	ابوجهن	بَارَهُ	بارهون (12)
اُپيَارو	اپاريو	بِن	بنهي
اَناً	انون (اٽن)	پَاهِجو	پنهنجو
اَنجا	اجا	پَرِ	پَرين
اِڪَارَهُ	يارهون (11)	پَرُور	پروڙ
پَڑِياءِ	پڙهيائين	رَحمَتُ	رحمتون
پَنجاً	پنجون (5) پنجن	رکه	رڳون
پوءِ	پوي	سَاءِ	سو (100)
پوي	پوئين	سَائِي	سائين
		سِ	سين
پَگاڙَ	بگهڙ	سَباجو	سباجهو
پِهرو	پهريون (1)	سَتاً	ستون (7) ستن
ٽِرو	ٽيون (3)	سِکو	سگهو
تکِي	تکيون	سَندِي	سندي
ٽُن	تون	سُوءَاِن	سانهه
تَيرَهُ	تيرهون (13)	سُوفَ	صوف
تِه	تنهن	کَتِي	ڪتيون
تِيه	تيئن	کَرِيندَهِ	ڪندي
جَجو	جهجهو	کِهِ	ڪنهن
جَلَڙ	جهلڙ	کُهن	ڪهڙ
جنگ	جهنگ	کَيُ	ڪيون
جِه	جيڪڏهن	کاءُ	گهاءُ
چنگه	چگّائي	کِرَن	ڪڙن
چَندبر	چندڙ	کنيو	ڳٽيون
چَڙَنُ	چڙهڙ	کِيڙ	کائڙ

www.maktabah.org

چوٽو	چوٽون (4)	گر	گهر
چَوڏَهُ	چوڏهون (14)	گنڊ	ڳنڊ
چَهُ	چهون (6)	گني	گهٽي
چِيُ چِيُ	چيهون چيهون	گٽي	ڳٽيون
		لُه	لوهه
دَرگي	ڊگهي	مَاڙُو	ماڙهو
دور	ڊور	مِڙن	مڙني
ڏُونه	ڏانهن	مَنجَا	منجها
ڏَهُ	ڏهون (10)	مُوُ	مئو
ڏِيهه	ڏينهن	ميري	ميڙي
رَسَاڻِي	رسائي	مُنِي	مُڏي
نَجَلِيَاءِ س	نه جهليائينس	نِگئو	نڪتو
نوءٌ	نائون (9)	وَاهِيَاءِ	وهايائين
وِؤ	ويو	وَهَندَه	ويندي
هِي ءِ	هِينئين	هَيَاءِ	هنيائين
ئِن	اِن	ئِي	اِي

سنڌي صورتخطيءَ جي اوسر ۾ مخدوم نٽويءَ جي آڳاٽي ڪتاب "راحة المؤمنين" جي متين تحريري صورت هڪ خاص اهميت رکي ٿي. جهوني ۽ جديد صورتخطيءَ ۾ آيل لفظن پروڙڻ سان سنڌي ٻوليءَ جي قدامت ۽ اهميت ظاهر ٿئي ٿي ۽ لفظن جي متاستا جو انوکو نمونو سامهون اچي ٿو.

لطيفي رنگ:

مخدوم محمد هاشم ۽ شاهه پٽائيءَ جو ساڳيو دور آهي. شاهه لطيف وانگر حضرت مخدوم نٽويءَ به هن جهوني ڪتاب "راحة المؤمنين" سنڌيءَ ۾ سنڌي ٻوليءَ جا سهٽا اصطلاح محاورا ۽ وٽندڙ لفظ گهٽا آندا آهن، پڻ نظم ۾ تجنيس حرفيءَ جا سهٽا مثال، لفظي ۽ معنوي خوبيون، لفظ ۽ صنعتون عام جام سمايل آهن. "راحةالمؤمنين" جون هيٺيون سٽون ان ڏس ۾ سهٽو مثال آهن:

- ٿئي تسليم تن کي، اندر جن اُکير.
- مِهر ڪر مون ڏٽي ٻاجهه ساڻ ٻُڏن.
- بخشي بوڇ ٻُجهائيون، ڏوهڙا ڏوهارين.
- مون جيئن مَنائين جا، پاندا پريا جن.

www.maktabah.org

- ڪرم تنهن جو ڪثير ٿيو، اي صاحب سندا سين.
- ڪرم ڪري ڪريم ڏٽي، مانَ ڪمينن ساڻ.
- ميٽي مَٽايون مَٽن جون، مانَ پلن برڪَتا.
- جِت ميڙو ٿيندو مؤمنين، لکين لک مِڙندا.

مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ جي هن خالص ديني ڪتاب ۾ ٻه شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ جي ٻولي ۽ رهاڻ سمايل آهي. مثال:

- سائينءِ
- منجهان سڪ سرير
- پائي ڪانُ ڪمانِ ۾
- اندر جن اُڪيرَ
- ٿئي تسليم تن ڪي
- صاحب سندا سين
- واٽ لهن وِلها
- ميٽي مَٽايون مَٽن جون
- چڏي ويم چپرين.

سنڌي ٻوليءَ جي آڪاڻن لفظن جو خزانو:

مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ جي هن ڪتاب "راحة المؤمنين" منظوم سنڌيءَ ۾ ان دور جا لفظ گهڻا استعمال ٿيل آهن، جيڪي گهڻو ڪري هن وقت لکت ۾ استعمال ڪونہ ٿا ٿين، پر اهي لفظ ان دور جا نج سنڌي لفظ آهن. مٿي انهن انوکن لفظن جي پڙهڻي قديم ۽ جديد ڏني وئي آهي. انهن ٻيٺ سنڌي لفظن جي معنيٰ پروڙڻ ۾ ضروري آهي. ڪتاب ۾ انهن سيني لفظن جي معنيٰ جي الف_ ب وار پٽي ڪتاب جي آخر ۾ شامل ڪئي وئي آهي. نموني طور اهڙا ڪِڇ لفظ هيٺ معنيٰ سميت لکجن ٿا، تہ جيئن سنڌي ٻوليءَ جي لکت ۽ اوسر جي پروڙ پئجي سگهي.

لفظ	معنيٰ	لفظ	معنيٰ
اُبهان	چُٽان	پَهس	اوچتو، امالڪ
اُٿري	ٽڙڪي	پَهن	ٻڪرين
اَنگڙا	عُضوا	پوتارو	بتال، بدحواس
اَيهار	نمونو، مهاندو	ترت	سُرت، سمجهه
بَيدي	سُڄ، برپٽ	تڪ	ڪِيت، وڏو ڏڪ
ٻَه	گهڻو	ٽول	شيءِ، ڪالهه

www.maktabah.org

پُوت	حصو، پتي	ٿوڪ	شيءِ
جِيٽو	ساڃو	ڇيرو	باهه
چَارن	چانورن	چَٽ	ڦڙو
ڏاڻو	ڪاپو	رَهڪ	رهائش
زَبُون	حرام	سَائينمِ	منهنجا سائين
سِڙانُ	سخت، ڏاڍو	سِڄُ	سڄ
سُنت وينو	اڻ طهريل	سَنهي ٽُلهي	پيشاب پاخانو
سِيار	گدڙ	ڦُٽي ڦُٽي	ڦُٽڪي ڦُٽڪي
ڪَٽِ	ڪجهه، ذرو	ڪَوڏ	هيڄ، شوق
گرڪ	رڳ	ڪُوهر	ڪوهه
مَاه	گوشت	مَرِي وارو	مرگهي وارو
مُنِي	مُڏي	مَهدا	اڇيان، سامهون
مَهو	مڇر	نِبار	نڄ، خالص
نِگيو	نڪتو	وانڍا	ٽڪرا، ياڳا
وَائِي	ٻولي	وِترو	وڌيڪ
وَرن	رنگ	وِلهَا	ٿلها، سُڄا، سڪڻا
هَڏهين	هرگز، مورهين	هُوند	جيڪر
هَيج	شوق، چاهه	هيڪاندو	گڏ ٽيو
هِينئو	دل		

نظم جو نمونو:

مخدوم نٽويءَ جي ٻين منظوم سنڌي ڪتابن وانگر "راحة المؤمنين" ۾ پراڻي سنڌي نظم ۾ آهي. سندس نظم جي اهميت هنن ادبي حوالن مان ظاهر ٿئي ٿي.

"راحة المؤمنين وارو نظم بناوت، ميناڄ ۽ نزاڪت ۾ هوبهو (مخدوم صاحب جي ڪتاب) "زاد الفقير" جهڙو آهي. هن ۾ به ڪي ڏوهيڙا ٻن مصرعن وارا ۽ ڪي ٽن مصرعن وارا آهن ۽ ڪي وڌيڪ مصرعن وارا آهن. قافيه جي پختگي ۽ صنعتن جو سينگار به اهڙوئي رکيل آهي". (1)

"هن رسالي جو نظم سهڻو، پختو ۽ وٽندڙ آهي. مخدوم محمد هاشم جو هيءُ ادبي ڪارنامو ڪلهوڙن جي دور ۾ لکيل "سنڌين" ۾ خاص اهميت وارو آهي. (2)

(1) محمد صديق ميمڻ، خانبهادر "سنڌ جي ادبي تاريخ" آر- ايڇ احمد اينڊ برادرس حيدرآباد، 1967ع، ڇاپو نائون، جلد_1، صفحو 88.
(2) عبدالجبار جوٽيجو، "سنڌيون" اداره سنڌيات، سنڌ يونيورسٽي حيدرآباد، سنڌ، 1970ع، صفحو 64، 65.

www.maktabah.org

"هن ڪتاب جو مقصد واضح ڪرڻ لاءِ مخدوم صاحب پنهنجا دليل نهايت وزنائتا ڏنا آهن. نظر بہ نهايت وٽندڙ پختو آهي. بن بن يا ٽن ٽن مصرعن تي قافيا بدلائيندو ويو آهي." (1)

ڪتاب جو نالو:

مخدوم نٽويءَ ڪتاب جو نالو هن ريت آندو آهي:

ڪارڻ اهل دين جي هي لکيم رسالو
"راحة المؤمنين" سنڌي رکيم تنهن نالو.

تصنيف جو سال:

تنهن ڏينهن تمام ٿيو هي ناقص جو نسخو ورهن سندو هجرت جي مون تنهن ڏينهن حساب ڪيو تان اڪاره سو ٽيهه ورهه ٿيا، منجهس ڦير نہ ڪو

1130 هجري

مصنف جو نالو:

هادي ڪر "هاشم" ڪي مؤمنن منجها
مرهي پنهنجي مهر سين ڏوهه ڏوهاري جا

حوالي وارا ڪتاب:

مخدوم نٽويءَ هن ننڍي ڪتاب "راحة المؤمنين" ۾ قرآن مجيد سان گڏ عربي ۽ فارسي جي پنجويهن (25) وڏن ڪتابن جا حوالا ڏنا آهن ۽ هر ڳالهہ دليل سان پيش ڪئي آهي. حوالي طور آيل ڪتابن جا الف- ب وار نالا هي آهن:

• تبيين • تلقيح • جوامع الفقه • حياة الحيوان • خزانة الاكمل • خزانة المفتين • خلاصه الفقه • شرح تحفة الملوك • شرح تكمله رازي • عنايه • عيني • غاية البيان • فتاويٰ تاتارخاني • فتاويٰ سراجي • فتاويٰ ظهيري • فتاويٰ قاضي خان • قرآن مجيد • قنيه • كافي • كفايه • محيط • مسعودي • مكسين • مطلوب المؤمنين • هدايه

راحة المؤمنين جي فقهي اهميت:

مخدوم نٽويءَ جي هن ڪتاب "راحة المؤمنين" جي بوليءَ ۽ فقهي حوالي سان وڏي اهميت آهي. سنڌ جي عالمن ۽ اديبن هن ڪتاب جي عظمت هن ريت بيان ڪئي آهي:

"بندوق جو استعمال ماضي قريب ۾ آيو آهي. ان کان اڳ ۾ ماڻهو جانورن ۽ پکين جو شڪار ڪُتن، بازن ۽ بين جانورن جي مدد سان ڪندا هئا. مخدوم صاحب عام ماڻهن جي اڻ ڄاڻائيءَ جو احساس رکندي، ذبح ۽ شڪار متعلق شرعي مسائل تي هڪ خاص منظوم ڪتاب سنڌيءَ ۾ 1130 هجريءَ ۾ جوڙي تيار ڪيو؛ جنهن ۾ ذبح ۽ شڪار جي نسبت انهن سيني شرعي مسئلن جو احاطو ڪيو اٿس؛

(1) ڊاڪٽر عبدالجبار جوٽيجو، "سنڌي ادب جي تاريخ" سنڌي لئنگويج اٿارٽي، حيدرآباد، 2004ع، جلد-1، صفحو 231.

www.maktabah.org

جن جي مڪمل تعميل کان سواءِ حلال جانور جو گوشت نہ مسلمان لاءِ جائز ٿيندو ۽ نہ وري حلال جانور يا پکي شڪار ڪرڻ کان پوءِ درست ٿي سگھندو... ڪتاب جي غائر مطالعي کان پوءِ چئي سگھجي ٿو، تہ اسان جي مصنف هن ڪتاب جي جوڙڻ ۾ نهايت جفاڪشيءَ کان ڪم ورتو آهي. ذبح ۽ شڪار متعلق سڀني شرعي احڪامن کي يڪجا ڪيو آهي ۽ سڀني مسئلن جو ڪوبہ پهلو تشنہ رهجي نہ ويو آهي." (1)

"ڪتاب راحة المؤمنين ۾ زمين ۽ پاڻي ۾ رهندڙ جانورن مان جيڪي شريعت موجب حلال يا حرام آهن، تن جا نالا نشانيون ۽ ٻيا تفصيل ڏنل آهن. ساڳي طرح پکين جو بيان بہ ڏنل آهي." (2)

"اسان جي خيال ۾ انهيءَ مضمون جي سلسلي ۾ هيءُ ڪتاب لاجواب آهي. ان کان وڌيڪ ٻيو ڪتاب سنڌيءَ ۾ اسان جي نظر کان نہ گذريو آهي." (3)

"هيءُ ڪتاب پنهنجي موضوع تي بلڪل مڪمل ڪتاب آهي. هن ڪتاب جي غور سان مطالعي ڪرڻ بعد عام ۽ خاص مسلمانن کي انشاءَ الله تعاليٰ شڪار ۽ ذبح ڪرڻ جي اعليٰ بصيرت حاصل ٿيندي. هي ڪتاب نہ صرف عوام الناس جي لاءِ، بلڪ علمي دنيا ۽ عالمن لاءِ بہ ڪنزالذخائر يا نعمت غير مترقبہ ثابت ٿيندو." (4)

ان ڪري علمي دنيا ۾ ضرورت هئي، تہ مخدوم نٽويءَ جي اهڙي بهترين معلومات افزا ديني ڄاڻ ۽ سنڌي ٻوليءَ جي خزاني سان ڀرپور ڪتاب کي سليس سنڌيءَ ۾ آڻي شايع ڪجي، تہ جيئن سنڌ جي نوجوان نسل لاءِ ڪارآمد ٿئي. ان ڪري "راحة المؤمنين" جي ڇپيل ۽ قلمي صفحن جا عڪس شامل آهن ۽ ڪتاب جي آخر ۾ ڏکين جهونن سنڌي لفظن جي معنيٰ جي الف- ب وار پٽي بہ شامل ڪئي وئي، تہ جيئن ان وقت جي سنڌي لکت، حرفن جي بيهڪ ۽ صورتخطيءَ جو اندازو ٿي سگھي.

هينئين منجهه هن حقير جي، وهم اي پيو،
تہ ماٺهو مسئلا ذبح ۽ شڪار جا، پچن گهٽيرو،
ڪ لکجي تني منجهان گهٽو جي ٿورو،
پر عربي آهي اهڪي ابوجهن اپار،

---

(1) ڊاڪٽر مدد علي قادري، "مخدوم محمد هاشم نٽويءَ جون سنڌيءَ ۾ تصنيفات" (مقالو)، تہ ماهي "مهراڻ"، سنڌي ادبي بورڊ، جام شورو، جنوري- جون 1981ع، جلد 30، شمارو 1 ۽ 2، صفحو 152- 155.

(2) ڊاڪٽر قاضي يارمحمد، "سنڌيءَ ۾ فقهي تحقيق جو ارتقاء"، سنڌي ٻوليءَ جو بااختيار ادارو، حيدرآباد، 1992ع، صفحو 74.

(3) مخدوم محمد هاشم نٽوي، "ڪتاب الصيد والذبائح" مرتب: حافظ عبدالحميد پٽي، ناشر حافظ شمس الدين ائنڈ برادرس سکر، 1970ع، ڇاپو ٽيون، عرض حال ص-1

(4) مخدوم محمد هاشم نٽوي، "ذبح ۽ شڪار"، مرتب: فقير محمد اسماعيل ڪنيار (نٽوي) وفائي پرنٽنگ پريس ڪراچي، سال پيش لفظ، صفحو 6.

www.maktabah.org

نہ کا پروڙ پارسيءَ جي، نا موزن نبار،
پوءِ نہ اچاٽن کي کا، سنڌيءَ ڏاران سار،
تڏهن سنڌي کيم سهکي، کڌي عربيا،
تہ پڙهيس مؤمن سي کو، سکي مسئلا.

طالب العلم

عبدالرسول قادري
تعلقو سکرند، نوابشاهہ

22- ربيع الثاني 1430 هجري
مطابق 19- اپريل 2009ع

www.maktabah.org

مخدوم محمد هاشم ٹٹويؒ جي زندگيءَ جو احوال

الله تعاليٰ جي ٻاجھ سان سنڌ جي سھٽي سرزمين مان محبت پريا ماڻھو ۽ پرور پاڪ جا ڦُھٽل پيارا ٻانھا پيدا ٿيندا رھيا آھن، جن جي جوت جڳ کي پي جرکايو آھي.

ھن ڪتاب جو مصنف مخدوم محمد ھاشم ٹٹوي سنڌي رحمة الله عليه ٻ سرزمين سنڌ جو مايہ ناز عالم ۽ ناميارو مصنف ٿي گذريو آھي. سندس علمي، ادبي ۽ ديني خدمتون سرسبز سنڌ کان علاوه عرب و عجم ۾ سج جيان روشن آھن. اڄ ٻ سندس نالو علمي ۽ ادبي دنيا ۾ چوڌھينءَ جي چنڊ جيان چمڪي رھيو آھي. سندس علمي ڪتاب دنيا جي مشھور يونيورسٽي "جامعه الازھر" مصر ۾ نصاب طور پڙھايا وڃن ٿا. [1] سندس شاگردن جو حلقو سنڌ سان گڏ بلوچستان، افغانستان، ايران ۽ حجاز مقدس مکي مديني شريف تائين وسيع ھو. [2]

اڄ کان ٻ اڌائي سؤ ورھيہ کن اڳ سرزمين سنڌ جي شان ۽ ساراھ ۾ "مدح نامہ سنڌ" نالي ڪتاب لکي، سنڌ جي مَٹ گھُرن کي لاجواب ڪيائين ۽ سنڌ جو شان سوايو ڪيائين. [3]

جڏھن سنڌي ٻوليءَ ۾ سنڌي ڪتابن جي مستقل ابتدا ۽ سنڌي الف- ب جي ارتقا جاري ھئي تہ مخدوم صاحب سنڌي ٻوليءَ ۾ ڊزن کان وڌيڪ ڪتاب لکي، سنڌي ٻوليءَ کي مالامال ڪيو ۽ اھل سنڌ تي احسان ڪيو.

مخدوم صاحب جي ذات گرامي کنھن ٻ تعارف جي محتاج نہ آھي. سندس علمي عظمت جو اعتراف نہ رڳو گڏيل ھندستان جي علمي طبقي کي آھي، پر سڄي عالم اسلام ۾ ڪيس سنڌ جو وڏو محدث ۽ فقيه سڏيو وڃي ٿو. مخدوم صاحب پنھنجي دور ۾ تصنيف، تدريس، تبليغ ۽ رشد و ھدايت جي ذريعي اسلام ۽ مسلمانن جي جيڪا خدمت ڪئي ۽ بچڙين بدعتن خلاف جھاد جو جھنڊو بلند ڪيو، تنھن کي ڏسندي سنڌ ۾ 12 صدي ھجريءَ جو ڪيس "مجدد" سڏجي تہ بجاء آھي. [4]

خانداني احوال:

مخدوم صاحب جا وڏا اصل ۾ سنڌ جي قديم شھر سيوھڻ جا رھاڪو ھئا، پر قسمت سانگي مخدوم صاحب جو والد لاڙ طرف لڏي اچي ٻنوري ۾ رھيو. جتي مخدوم صاحب جائو، نپنو پڙھيو وڏو ٿيو. اڳتي ھلي ٹٹي ۾ وڌيڪ اسريو، نسريو پڙھيو پرجھيو پروڙيو، پڇي پختو ٿيو ۽ رڇي رينٽو ٿيو. لاڙ جو لال ٿي ايريو ۽ فيض عام ڏيڻ لڳو.

---

(1) عبدالجبار جوٹيجو (ڈاڪٽر)، "سنڌيون" اداره سنڌيات سنڌ يونيورسٽي حيدرآباد، 1970ع، ص 61.

(2) راوي علامہ غلام مصطفيٰ قاسمي، ڊائريڪٽر شاھ ولي الله اڪيڈمي، حيدرآباد

(3) مخدوم محمد ھاشم ٹٹويؒ، "مدح نامہ سنڌ"، فارسي قلمي ص 1- 40.

(4) غلام مصطفيٰ قاسمي، "مخدوم محمد ھاشم ٹٹويءَ جو وصيت نامو"، ماھوار نئين زندگي، پاڪستان پبليڪيشن ڪراچي، آڪٽوبر، 1959ع، جلد_12، نمبر 10، ص 19.

www.maktabah.org

مخدوم صاحب جو نالو محمد هاشم، پيءُ جو نالو عبدالغفور ۽ ذات جو پهنور هو. پهنور حضرت حارث جو اولاد آهن.[1] پر پاڻ پرپور علمي ۽ ديني خدمتن جي ڪري "مخدوم" سڏجڻ لڳو. سندس نسب جو سلسلو هن ريت آهي:

"محمد هاشم بن عبدالغفور بن عبدالرحمٰن بن عبداللطيف بن عبدالرحمٰن بن خيرالدين السندي البتورائي ثم البهرامپوري ثم اللتتوي."[2]

ولادت ۽ تعليم:

مخدوم صاحب جي ولادت تاريخ 10- ربيع الاول 1104 هجري، 19- نومبر 1692ع تي لاڙ پٽ بنوري ۾ ٿي. پاڻ ابتدائي علم فارسي، عربي صرف نحو پنهنجي والد عبدالغفور وٽان پرايائين. ان کان پوءِ ٺٽي شهر ۾ مخدوم محمد سعيد وٽ وچون درسي نصاب پڙهيو. آخر ۾ مخدوم ضياءُ الدين ٺٽويءَ وٽ مڪمل نصاب پڙهي پورو ڪيو.[3] ان دوران مخدوم صاحب جو والد عبدالغفور بنوري ۾ سنه 1113 هجريءَ ۾ وفات ڪري ويو. ان ڪري مخدوم صاحب ٺٽي مان واپس پنهنجي شهر بنوري ۽ بعد ۾ ان جي ويجهو بهرامپور ڳوٺ ۾ ديني تعليم پڙهائڻ جي شروعات ڪئي. غالباً اتي حالتون ناسازگار رهيون، تنهنڪري هن وڏي عالم ۽ استاد کي ٺٽي جهڙي مرڪزي شهر ۾ مدرسو کولڻ موزون لڳو، جوته ٺٽو نه رڳو اڳ ۾ سنڌ جي گاديءَ جو هنڌ هو، پر علمي دنيا ۾ "عراق ثاني" جي حيثيت رکندو هو.[4] مخدوم صاحب ٺٽي ۾ رهي دين متين جي خدمت ڪرڻ ۽ عربي، فارسي ۽ سنڌيءَ ۾ تعليم جو في سبيل الله سلسلو جاري ڪيو.

سفر حرمين ۽ طريقت جو سلسلو:

جڏهن مخدوم صاحب جي عمر 31 ورهيه ٿي ته سنه 1135 هجريءَ ۾ حرمين شريفين جي زيارت واسطي حجاز مقدس روانو ٿيو. اتي به وقت جي برڪ محدثن شيخ عبدالقادر مفتي مڪه مڪرمه، شيخ عبد بن علي مصري ۽ شيخ ابوطاهر مدني جهڙن مشهور استادن کان علم حديث ۽ تفسير ۾ سندون حاصل ڪيائين.

حرمين شريفين جي سفر کان واپسيءَ ۾ مشهور صوفي بزرگ سيد سعدالله قادري سورت بندر واري وٽ قادري سلسلي ۾ بيعت ڪري، خلافت جو خرقو ڏڪي، سنه 1137 هجريءَ ۾ پنهنجي ماڳ ٺٽي موٽي آيو.[5]

---

(1) مير علي شير قانع ٺٽوي، "معيار سالكان طريقت"، فارسي قلمي، ص 203.

(2) مير علي شير قانع ٺٽوي، "تذكره مقالات الشعراء" فارسي، مرتب سيد حسام الدين راشدي، سنڌي ادبي بورڊ، ڪراچي، 1957ع، حاشيه 841

(3) خانبهادر محمد صديق ميمڻ، "سنڌ جي ادبي تاريخ"، آر. ايچ. احمد اينڊ برادرس، حيدرآباد، 1965ع، چاپو اڻون، ص 74.

(4) شيخ فريد بكري، "ذخيرة الخوانين" فارسي، پاكستان هسٽاريكل سوسائٽي، ڪراچي، 1970ع، جلد_2، ص 31.

(5) مخدوم محمد هاشر ٺٽوي، "بذل القوة في حوادث سني النبوة" عربي، مرتب: مخدوم امير احمد، سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد، 1966ع، مقدمو، ص 7-9.

www.maktabah.org

ديني خدمتون:

مخدوم صاحب سفر حرمين ۽ قادري سلسلي ۾ خلافت کان بعد رات ڏينهن درس تدريس، ذکر اذکار ۽ تصنيف و تاليف ڏانهن متوجه ٿيو. وقت جي عالمن جي کتابن جو تحقيقي مطالعو، وقت جي حڪمرانن کي دين جي نصيحت، شرعي پابندي ۽ نفاذ شريعت لاءِ پرپور کوششون کرڻ لڳو. نادرشاهه بادشاهه ۽ احمد شاهه ابدالي ۽ کي سندن ظلم ۽ استبداد خلاف خط موکليائين. [1]

ان ڏس ۾ سعيي سان ميان غلام شاهه کلهوڙي والي سنڌ کان سنه 1172 هجري ۾ شريعت جي پابنديءَ بابت شاهي فرمان جاري کرائي، عملي زندگيءَ تي زور ڏياريائين. [2] سندس اهو هڪ ئي کارنامو سونهري حرفن ۾ لکڻ جهڙو آهي. وقت جي ڪن همعصر عالمن ۽ ٻين ماڻهن سندس مخالفت ڪئي، پر هي مرد مجاهد، شريعت جو خادم ۽ عاشق رسول ﷺ همه وقت سرتاپا شريعت پاڪ جي نفاذ، ديني خدمتن، درس ۽ تصنيف، قال الله ۽ قال رسول الله ﷺ جي شغل ۾ مصروف رهيو. مخدوم صاحب قاضي القضاة جي حيثيت ۾ فتويٰ نويسي ۽ شرعي فيصلا ب ڪندو رهيو. هر روز ٽيپهري نماز بعد پنهنجي مدرسي واري هاشمي مسجد ۾ حديث نبويءَ جو درس ڏيندو هو، ۽ هر جمعي جي ڏينهن جامع خسرو (دابگران واري مسجد) ۾ وعظ ڪندو ۽ جمعي جي نماز پڙهائيندو رهيو. اهڙي ريت سندس زندگيءَ جو ٽائيم مقرر هو. سندس 24 ڪلاڪ ڪمن لاءِ وراهيل هوندا هئا. [3]

سنت جماعت جي مذهب جي تقويت ۽ دين متين جي رسمن زنده کرڻ ۾ پنهنجو مٽ پاڻ هو. هن جي ڏينهن ۾ سندس کوشش سان اهڙا وڏا ڪم سرانجام ٿيندا هئا، جيڪي سچي دين جي تائيد جو ڪارڻ هوندا هئا. مشرڪن ۽ دين جي دشمنن تي سندس عمل چگيءَ طرح جاري هو. سندس وقت ۾ سوين ذمي ڪافر مسلمان ٿيا. [1]

مدرسو ۽ شاگرد:

مخدوم صاحب جو مدرسو "دارالعلوم هاشميه" [5] وچ شهر اگر محلي ۾ هو. سندس شاگردن جو حلقو تمام وسيع هو؛ جي مخدوم صاحب علم جو چنڊ هو تہ، سندس شاگرد ب علمي آسمان جا چمڪندڙ ستارا هئا. سندس چند مشهور شاگردن جا نالا هي آهن: مخدوم عبدالرحمٰن، مخدوم عبداللطيف، مخدوم عبدالله نرئي وارو، مخدوم عبدالخالق ٺٽوي، ابوالحسن صغير ٺٽوي مدني، فقيرالله علوي شڪارپوري، ميون عزت الله ڪيريو

---

(1) مخدوم محمد هاشم ٺٽوي، "بناء الاسلام" سنڌي، مرتب: فقير محمد اسماعيل ڪنيار، وفائي پرنٽنگ پريس ڪراچي، 1975ع، چاپو ٻيو، مقدمو، ص 38.

(2) روزانہ "الوحيد" سنڌ آزاد نمبر، سنڌي اديبن جي سهڪاري سنگت حيدرآباد، 1979ع، چاپو ٻيو ص 32.

(3) ايضا ص 33

(4) مير علي شير قانع ٺٽوي، "تاريخ تحفة الڪرام" فارسي، مطبع ناصري، جلد 3، ص 230.

(5) ڊاڪٽر محمد جمن ٽالپر، "سنڌ جا اسلامي درسگاهہ" سردار پريس حيدرآباد، 1982ع، ص 238.

www.maktabah.org

چوٽياروي، شيخ الاسلام مراد سيوهاڻي، سيد شهمير شاهه مٽياروي، مخدوم مئيڏنو نصرپوري، سيد صالح شاهه گهوٽڪيءَ وارو ۽ نورمحمد خسته ٽکڙائي.

تصنيف ۽ تاليف:

مخدوم صاحب قلم و قرطاس جو صاحب ۽ وڏو مصنف هو. سندس لکيل هزارين تحريرون ۽ سادا ٽي سؤ کن ڪتاب يادگار ڇڏيائين.[1] هر مسئلي تي سندس تحريرون موجود آهن. سندس ڪتابن مان تفسير هاشمي، بياض هاشمي، حيات القاري باطراف البخاري، مظهر الانوار، فاکهه البستان، قوت العاشقين ۽ فرائض الاسلام علمي دنيا ۾ مشهور ڪتاب آهن. مخدوم صاحب جي ڪيترن عربي، فارسي ۽ سنڌي ڪتابن کي ايڊٽ ڪري، محققن پي ايچ. ڊي جون ڊگريون حاصل ڪيون آهن. تکملہ مقالات الشعراء ۾ مخدوم صاحب جي ڪرامتن جو ڪافي ذڪر آيل آهي.[2]

ڪتب خانو:

مخدوم صاحب فڪر ۽ فهم، علم ۽ عمل، مطالعي ۽ ڪتابي دنيا جو عاشق هو. وٽس تفسير، حديث، فقه، تصوف، تاريخ ۽ لغت وغيره هر فن تي وڏا وڏا ڪتاب موجود هئا. سندس جي عالمن جا اڪثر سنڌي ڪتاب به محفوظ هئا. مخدوم صاحب پنهنجي تصنيفات مظهر الانوار ۽ فاکهه البستان ۾ به حوالي طور آيل سون ڪتابن جا نالا فهرست وار آندا آهن.[3] "بياض هاشمي" ۾ گويا مخدوم صاحب ڪتابي حوالن ۾ علم جو خزانو پلٽيو آهي.[4] مخدوم صاحب جي هڪ تحرير مان معلوم ٿئي ٿو ته، پاڻ چار هزار ڪتاب پڙهي، هي نتيجو ڪڍيو اٿن. لکن ٿا:

> "چار هزار ڪتاب پڙهيم، انهن مان چار ڳالهيون پسند ڪيم: هڪ هيءَ ته اي منهنجا نفس! خدا تعاليٰ جي عبادت ڪرين ته ڪر، نه ته ان جو رزق نه کاءُ.
>
> بي هيءَ ته اي منهنجا نفس! جنهن کان خدا تعاليٰ روڪ ڪئي آهي، ان کان پاسو ڪر، نه ته ان جي ملڪ مان نڪري وڃ.
>
> ٽئين هيءَ ته اي منهنجا نفس! جيڪي ازلي قسمت کان توکي پهچي، ان تي صبر ڪر، نه ته ڪو ٻيو خدا ڳول، جيڪو توکي روزي وڏائي ڏئي.
>
> چوٽين ڳالهه هيءَ ته اي منهنجا نفس! جي گناه جو خيال ڪرين ته کا اهڙي جاءِ تلاش ڪر، جتي توکي خدا نه ڏسي، نه ته گناه نه ڪر!"[5]

---

(1) غلام رسول مهر، "تاريخ کلهوڑا" سنڌي ادبي بورڊ ڪراچي، 1958ع، جلد 2، ص 993.

(2) مخدوم محمد ابراهيم خليل، "تکملہ مقالات الشعراء" فارسي، سنڌي ادبي بورڊ ڪراچي، 1958ع، ص 43.

(3) مخدوم محمد هاشم ٺٽوي، "مظهرالانوار" عربي قلمي- فاکهه البستان عربي.

(4) مخدوم محمد هاشم ٺٽوي: "بياض هاشمي" قلمي.

(5) غلام مصطفيٰ قاسمي، "منهنجي علمي ڊائري"، سہ ماهي الرحيم سنڌي، شاهه ولي الله اڪيڊمي حيدرآباد، 1966ع نمبر 3، ص 27_28.

www.maktabah.org

شعر و شاعري:

مخدوم صاحب عربي، فارسي ۽ سنڌي ٻولين جو وڏو شاعر هو، پر سندس شاعريءَ جو محور الله جي رسول جو اهجاڻ ۽ شريعت جي سجاڻ سمايل آهي. الله تعالىٰ کيس پنهنجي ديني خدمتن ۾ ايترو مشغول رکيو جو کيس سڄي عمر ڪنهن دنيادار بابت شعر چوڻ جي نوبت ئي ڪانہ آئي. سندس عربي شاعريءَ ۾ ثمانيہ قصائد در مدح نبي ﷺ ۽ قوت العاشقين ۾ آيل عربي شعر مشهور آهن. سنڌي شاعريءَ جي حوالي سان سندس سمورا سنڌي ڪتاب منظوم اڳوٽي سنڌيءَ ۾ آهن ۽ سندن فارسي شاعري مقالات الشعراء، مدح نامہ سنڌ ۽ رسالي رشف الزلال ۾ موجود آهي.

عشق رسول:

مخدوم صاحب عالم باعمل، گفتار ۽ ڪردار جو صاحب ۽ عاشق رسول ﷺ هو. سندس هرهڪ عمل الله ۽ سندس رسول الله ﷺ جو مظهر هو. سندس عربي، فارسي ۽ سنڌي شاعريءَ ۾ نبي ڪريم ﷺ جو عشق ڪوٽان ڪوٽ پريل آهي. مخدوم صاحب سڄي سردار کي سڪ مان صدائون ۽ پياري پيغمبر کي پرت مان پڪارون ڪيون آهن.

سنڌ ۾ مخدوم صاحب جي عشق رسول بابت هي واقعو هر ننڍي وڏي جي زبان تي عام آهي تہ مخدوم صاحب جڏهن حرمين شريفين جي سفر دوران ديار حبيب مديني منوره ۾ رسول الله ﷺ جي روضي مبارڪ تي حاضري ڏني ۽ سڪ مان سلام پڙهيو تہ روضي مبارڪ مان حيات النبي ﷺ طرفان کيس سلام جو جواب مليو ۽ ائين ڪيڪاريو ويو تہ "ڀلي آئين محمد هاشم ڏٺي وارا" چو تہ حرم نبوي ﷺ ۾ محمد هاشم نالي وارا ٻيا ماڻهو بہ حاضر هئا.[1]

مولوي دين محمد وفائي هن روايت جي باري ۾ تصديق ڪندي لکيو آهي، تہ مخدوم صاحب کي مديني منوره جي رهڻ واري زماني ۾ جمعي رات 9 رجب 1136 هجريءَ ۾، حضور ﷺ جي زيارت جو شرف حاصل ٿيو. جنهن جو ذڪر (مخدوم صاحب) پنهنجي بعض تصانيف جي حاشيہ ۾ ڪيو آهي ۽ پنهنجي دستخط سان اها يادداشت لکي ڇڏي آهي.[2] جيتوڻيڪ هن واقعي جو احوال تحفة الڪرام يا ٻئي ڪنهن همعصر تاريخي ڪتاب ۾ ڪونہ ٿو ملي، پر هي واقعو ايتريقدر مشهور تواتر جي حد کي پهتل آهي، جو ان جو انڪار بہ نہ ٿو ڪري سگهجي. سنڌ ۾ اهو پليڪار وارو واقعو مخدوم صاحب جي علمي عظمت ۽ عشق رسول ﷺ بابت مثال طور ڏنو ويندو آهي ۽ سالن کان سنڌ ۾ سيني بہ سيني هلندو آيو آهي.

وفات، مدفن ۽ اولاد:

مخدوم صاحب ستر سالن تائين دين مبين جي عملي خدمت ڪندو رهيو. سندس وفات تاريخ 6- رجب 1174 هجري (9 فيبروري 1761ع) ۾ ڏٺي شهر ۾ ٽي. ڏٺي لڳ مڪلي

---

(1) مخدوم محمد عاقل عرف پير محمد ڪهڙائي، "قصص اولياء سنڌ" سنڌي قلمي، ص 124.

(2) مولوي دين محمد وفائي، "تذڪره مشاهير سنڌ" سنڌي ادبي بورڊ، جام شورو 1985ع، جلد2، ص 255.

www.maktabah.org

ٽڪريءَ تي دفن ڪيو ويو. سندس مزار اڄ بہ اهل دل لاءِ زيارت گاهہ ۽ دلي سڪون جو ذريعو آهي. [1] سندس وفات تي ڪيترن نامياران شاعرن دلسوز تاريخي شعر چيا آهن. هيٺين ست ٽن مان وفات جو سن نڪري ٿو:

محمد رحيم ٺٽوي: در جوار مصطفيٰ ماوي يافت.

1174 هـ

غلام علي بيگ ٺٽوي: طائر قدس بفردوس محمد هاشم

محمد پناهہ رجا ٺٽوي: بهشتش داد ايزد منزل جاه

محمد تفيع ٺٽوي: گل شد مشعل دين رسول ﷺ

محمد حسين ٺٽوي جعل الله جنة مثواه. [2]

مخدوم صاحب جي قبرستان ۾ سندس خاندان ۽ پونير بہ مدفون آهن، مخدوم صاحب کي بہ فرزند عبدالرحمٰن ۽ عبداللطيف هئا. اهي بہ پنهنجي دور جا بهترين عالم، مفتي، مصنف، پرهيزگار ۽ والد جي نقش قدم تي هلندي، تادم آخر ديني خدمت کندا رهيا. هن وقت مخدوم صاحب جي پونيرن مان کوبہ نہ رهيو آهي. البت سندس مزار ۽ ڪتاب يادگار آهن. مخدوم صاحب جي مزار مبارڪ تي بجلي، پاڻي وغيره جو سڻو انتظام آهي. مزار سان لڳ هاشمي مسجد ۾ ييش امام مقرر ڪيو ويو آهي. اهو انتظام ضلعي ڪائونسل ٺٽي طرفان ڪيل آهي.

همعصر:

مخدوم صاحب ۽ شاهہ عبداللطيف ڀٽائيءَ جو ساڪيو زمانو ڪلهوڙا حڪمرانن جو مشهور دور رهيو آهي. مخدوم صاحب جا همعصر بہ الله جا پيارا پهتل بانها، وقت جا وڏا فياض عالم ۽ شيرين زبان شاعر ٿي گذريا آهن. جيئن: مخدوم محمد معين ٺٽوي، شاهہ عبداللطيف ڀٽائي، مخدوم محمد قائم ٺٽوي مدني، مخدوم روح الله بکري، مخدوم محمد اسماعيل پريان لوءِ، مخدوم عبدالرئوف ڀٽي هالائي، مخدوم محمد زمان لواري، ابوالحسن ڏاهري، سيد موسيٰ شاهہ گهوٽڪي، مير علي شير قانع ٺٽوي، محمد پناه رجا، مخدوم عبدالرحمٰن شهيد کهڙائي، ميون محمد مبين چوٽياروي ۽ مخدوم عبدالرحيم گرهوڙي.

شخصيت ۽ عظمت:

مخدوم صاحب جي دور جو همعصر مشهور مؤرخ مير علي شير "قانع"، "مقالات الشعراء" فارسيءَ ۾ رقمطراز آهي:

"مخدوم صاحب وڏي شان وارو، برڪت پري ذات، وقت جي عالمن جو اڳواڻ هو. دين متين جي قانون جي ترويج ۽ اسلام جي بنيادي احڪامن جي استحڪام لاءِ ڪوشش ۾ مصروف رهندو هو. جڏ تہ سندس ئي زماني ۾ دين

---

(1) مخدوم عبداللطيف ٺٽوي، "مناقب مخدوم محمد هاشم ٺٽوي" فارسي قلمي ص2.

(2) مولوي دين محمد وفائي، "تذڪره مشاهير سنڌ" سنڌي ادبي بورڊ ڄام شورو، 1985ع، جلد ٻيو، ص 259_ 264.

www.maktabah.org

اسلام جي تجديد واقع ٿي.... هند ۽ سنڌ، عرب ۽ عجم ۾ ناميارو ۽ سڀني پهلوئن کان سندس ذات شرف شان واري هئي." [1]

مشهور انگريزي مصنف رچرڊ برٽن، مخدوم صاحب جي شخصيت بابت لکي ٿو.

"هن هندستان ۽ عربستان جو سير ڪيو هو ۽ عربي ۽ فارسي ٻوليون ۽ فقه چگي طرح سکيو هو. چون ٿا ته مسافريءَ دوران هن عيسائي پادرين سان ڪيترائي مناظرا ڪيا ۽ سنڌن مذهب خلاف رسالا لکيا. هو هينئر هڪ ولي ڪري ليکيو وڃي ٿو. هن جو مڪلي جي ٽڪريءَ تي مقبرو آهي ۽ پنهنجي هم وطنين لاءِ هڪ زيارت جي جاءِ آهي." [2]

برٽن جو هي اقتباس نهايت قيمتي آهي جو هڪ انگريز مصنف مخدوم صاحب جي علمي عظمت جي باري ۾ شاهدي ڏئي رهيو آهي.

موجوده وقت جو مشهور محقق ۽ مصنف ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ، مخدوم صاحب جي شخصيت ۽ علميت جي باري ۾ لکي ٿو:

"سنڌ جي سرزمين جيڪي چوٽيءَ جا عالم پيدا ڪيا، تن مان مخدوم محمد هاشم ٺٽوي هڪ نهايت ئي ناميارو عالم هو. سندس شخصيت ۽ علميت سنڌ لاءِ باعث فخر آهي. مخدوم صاحب جون ديني ۽ علمي خدمتون ايتريون ته اهم ۽ وسيع آهن، جو انهن تي مسلسل تحقيق جي ضرورت آهي. ديني علمن تفسير، حديث، فقه وغيره تي ڪيس عبور حاصل هو ۽ انهن بابت ڪيترائي ڪتاب لکيائين. عربي ۽ فارسيءَ کان سواءِ سندس سنڌي تصنيفن جو معيار علميت توڙي ٻولي ۽ لغت جي لحاظ سان ايترو ته بلند آهي، جو سنڌي ٻولي ۽ ادب جي تاريخ ۾ پڻ مخدوم صاحب جو مقام نهايت بلند آهي." [3]

موجوده دور جو ٺٽي ۽ مڪلي جو عالم ۽ مصنف تحفة الزائرين ۾ لکي ٿو:

"ٻارهين صدي هجريءَ ۾ ٺٽي هڪ عظيم البرڪت هستي سرزمين سنڌ کي ڏني، جنهن جي ڪري سنڌ کي چار چند لڳي ويا. هيءَ هستي مخدوم المخاديم، سند الاقاليم، مجدد ماه ثاني عشر، ملجا الفقهاء والمحدثين، زبده العلماء الراسخين حضرت علامه الحاج محمد هاشم هاشمي ٺٽوي عليه الرحمه والرضوان آهي". [4]

---

(1) مير علي شير قانع ٺٽوي، "تذڪره مقالات الشعراء" فارسي، سنڌي ادبي بورڊ ڪراچي، 1957ع، ص 841، 842.

(2) رچرڊ برٽن "سنڌ ۽ سنڌو ماٿريءَ ۾ وسندڙ قومون"، مترجم محمد حنيف صديقي، سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد، 1976ع، ص 77.

(3) ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ، "مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ جي سوانح حيات ۽ علميت بابت ڪي ويچار" ٽماهي مهراڻ، سنڌي ادبي بورڊ جام شورو، جلد 34، نمبر 4، 1985ع، ص 131.

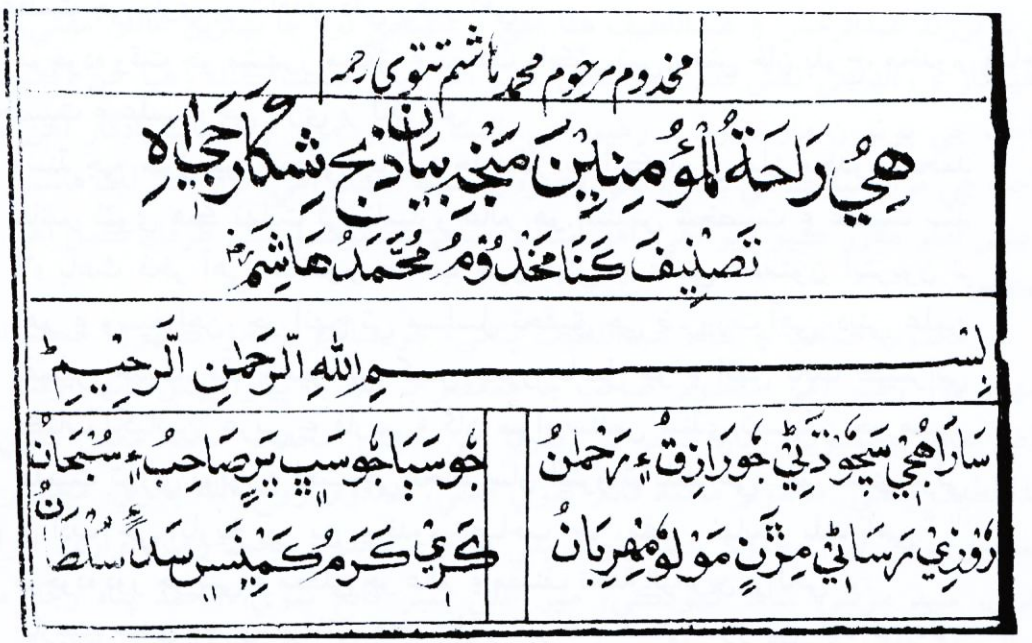
(4) ابوالسراج محمد طفيل احمد ٺٽوي، "تحفة الزائرين" اردو، احمد برادرز ناظم آباد ڪراچي، 1988ع، حصو چوٽون، ص 246.

www.maktabah.org

راحة المؤمنين

سليس منظوم سندي

اصل نسخي جو عڪس

مخدوم مرحوم محمد هاشم ٹتوي رحمه

هي راحة المؤمنين منجهه بيان ۾ شڪار جي

تصنيف ڪنا مخدوم محمد هاشم رح

بسم الله الرحمن الرحيم

سار اهي سچو ڏيئي جو رازق رحمن
جو سڀاڻ جو سڀ پير صاحب سبحان

روزي رسائي مرڻ مولا مهربان
ڪري ڪرم ڪمينن سدا سلطان

www.maktabah.org

متن

راحة المؤمنين

سليس منظوم سنڌي

هيءُ راحة المؤمنين منجهه بيان ذبح شكار جي آهي

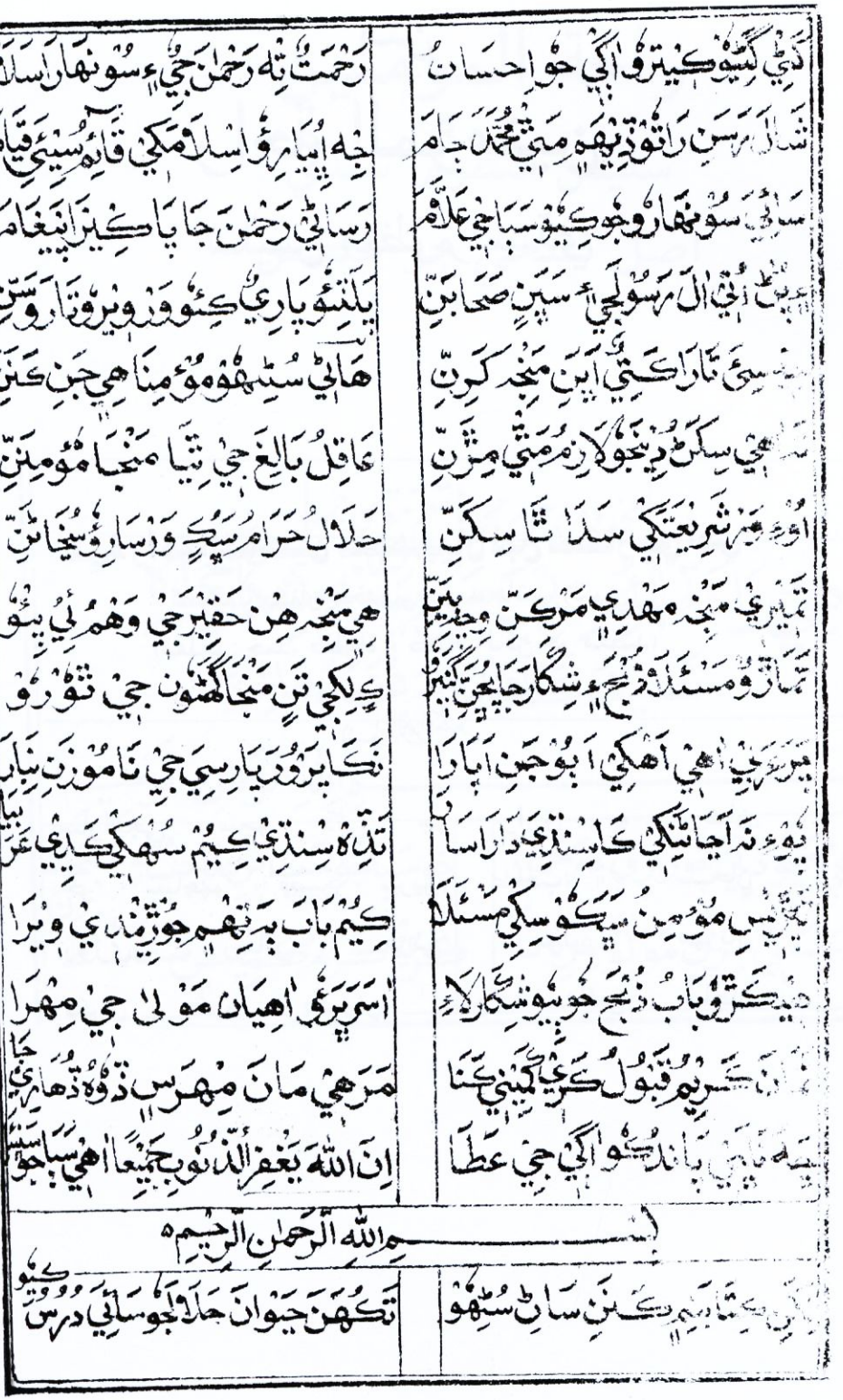
تصنيف ڪنان مخدوم محمد هاشم (ٺٽوي)

(مقدمو: حمد، صلواة ۽ ڪتاب لکڻ جو مقصد)

بسم الله الرحمن الرحيم

ساراهجي سچو ڏاڻي جو رازق ۽ رحمان
جو سڀاجهو سيين پَرين صاحب ۽ سبحان
روزي رسائي مڙني مولو مهربان
ڪري ڪرم ڪمينن سين سدائين سلطان

www.maktabah.org

بسم الله الرحمن الرحيم

www.maktabah.org

ڳڻي ڳڻيون ڪيترو آگي جو احسان رحمتون تنهن رحمان جون ۽ سونهارا سلام

شال رسن راتو ڏينهن ۾ مٿي محمد جام جنهن اُپارئو اسلام کي قائم سيئي قيام

سائين سونهارو جو ڪيو سپاجهي علام رسايا رحمان جا پاڪيزا پيغام

۽ پٽ اتي آل رسول جي ۽ سين صحابن پلٽئو پاريون ڪيو ور ويرون تار وسن

جيسين تارا ڪتيون اين منجهه ڪِڙن هاڻي سڏهو مؤمنا هينئين جي ڪنن

ته آهي سڪڻ دين جو لازم مٿي مڙن عاقل بالغ جي ٿيا منجهان مؤمنن

اوءِ ور شريعت کي سدا ٿا سکن حلال حرام سڀ کي ور سارئو سجاڻن

ته ميڙي منجهه مهدي مَرکن وچ ٻين هينئين منجهه هن حقير جي وهم اي پيو

ته ماڻهو مسئلا ذبح ۽ شڪار جا پچن گهڻيرو کي لکجي تن منجهان گهٽو جي ٿورو

پر عربي آهي اهکي اپوجهن اپار نه کا پروڙ پارسي جي نو آموزن نِبار

پوي نه اڻ ڄاڻن کي کا سنڌي ڏاران سار تڏهن سنڌي ڪيم سهکي ڪڍي عربيا

ته پڙهيس مؤمن سڀ کو سکي مسئلا ڪيم باب ٻه تنهن ۾ جوڙيندي ويرا

هيڪڙو باب ذبح جو ٻيو شڪار لاءِ آسر پرو آهيان مولیٰ جي مهرا

ته مان قبول ڪري ڪميني ڪنا مرهي مان مِهر سين ڏوهه ڏوهاري جا

چهون نه ليي پاند کو آگي جي عطا "اِن اللّٰهَ يَغفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا" [1] آهي سپاجهو سينئا

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

[2] لکن ڪتابن ۾ ڪنن ساڻ سُڏهو ته ڪُهڻ حيوان حلال جو سائين دُرس ڪيو

---

(1) ترجمو: بيشڪ الله تعاليٰ توهان جا سمورا گناهه بخشي چڏيندو. (پارو 24، سورة الزمر، آيت 53)

(2) باب-1 (ذبح جي باري ۾):

www.maktabah.org

كارڙ نفع ياڇي جنهن کي دوکو ڪنو
نڪو ڪونهي وبال اُنهيءَ جو سندس مٿي هو

مير محمد مصطفيٰ سيد عالمن
ڪارڙ قرباني حج جي ۽ اضحيءَ جي ذهن

هت ڇهين ذبح ڪئا گهٽا حيوان لکن
تات سو ذبح درست ٿيو مٿي مسلمن

سانئي سهڪائي ڪي ڪارڙ ضعيفن
منجهار رزق رحيم جي ور مارڻ نفع ونن

مگر جي ڏور ذبح ڪيو نه جانت
نڪو هُئس قصد ڪين جو نڪا نفع نيت

تي پر ڪتابن لکي ڪراهت
ٿيندا ويچاٽون ٿهي روز قيامت

انهن پر فرمايو صاحب رسالت
پر جڏهن مارڻ سڪي حيوان ڏونهن احتياج ٿيو

ڪارڙ ڪين ماڻهو جي ڪو نفع ٿيو
تڏهن ذبح ٿهجو سانئي حلال ڪيو

شرط سينئي ٿهجا سئي يار ڪرهو
تخير حلال حرام جي پاڻ پروڙهو

ذبح رهي حيوان جو پاڻهين پيئي
ٿوڻي حلال سو هو تين حرام ٿيو

ماڻهو جو ڇوڙو مارڻ نڪيندو
پٽ ڪٽي ڪهڙو ڪين سو ڏنو

جي ڪهڙن هٿن تسو ڏوهه پروو
اهي ڏينهي ڪتابن بدر ٿيئي لکيو

سو ذبح اهي بن پر اندر شريعت
هيڪ ذبح اختيار جو ٻيو ذبح ضرورت

ڪٻوين ڏينهن ڪتابن وڏا ربان
تن ٻڌي سڀ سين ابو جن اسان

هاڻي ذبح اختيار جو انهن کي لکي
جن ٻهرنا لوڙهجو ذاڪ يار ڪريو

تهان ٻوءِ نڙي منجهان جو ڪاڻي
نڙي نالو ٿهجو جيڪ وڃاري جان

يي مرئي ماڳ ذبح جو لکيو ڪتابن
جبان ڪنڌ نڙي منجهان تان درست جوڙ

www.maktabah.org

كارڙ نفعي پنهنجي جنهن كنهن ڏور كُنو ۔ ته كونهي وبال ان تي جو سنديس مِلڪ هو

مير محمد مصطفيٰ سيد عالَمن ۔ كارڙ قرباني حج جي ۽ اضحيٰ جي ڏينهن

هڻ پنهنجي ذبح كيا گهٽان حيوان لِكن ۔ تانتہ سو ذبح درست ٿيو مٿي مُسلمن

سائين سهكايون كيون كارڙ ضعيفن ۔ منجهان رزق رحيم جي ور ماڻهو نفعو وٺن

مگر جيكي ڏور ذبح كيو ريه حاجت ۔ نكو هُئس قصد كِيڙ جو نكا نفعي نيت

ته اِي پر كتابن ۾ لكي كراهت ۔ ٿيندو پچاڻون تنهن تي روز قيامت

انهي پر فرمائيو صاحب رسالت ۔ پر جڏهن ماڻهوئن كي حيوان ڏونه احتياج پوءِ

كارڙ كِيڙ ماه جي ك كو نفعو ٻيو ۔ تڏهن ذبح تنهنجو سائين حلال كيو

شرط سيئي تنهن جا سڀي ياد كرهو ۔ ته خبر حلال ۽ حرام جي پاڻهي پروڙ هو

ذبح ري حيوان جو پاڻهين پي مُئو ۔ توڻي حلال سو هو، ته پڻ حرام ٿيو

ماه تنهنجو بچڙو ماڻهو نه كيندو ۔ پڻ كُتي ك كنهن مِرونءَ كي كيڙ سو نه ڏبو

جي كنهن ڏنون هڻ سين، ته سو ڏوه پروڙ ۔ آهي "قنيي" كتاب ۾ پڙو ئي لكيو.

*سو ذبح آهي بن پَرين اندر شريعت ۔ هيك ذبح اختيار جو ٻيو ذبح ضرورت

كبو ٻنهي قسمن جو ڏاروڏار بيان ۔ ته ٿئي مٿي سين اٻوجهن آسان

هاڻي ذبح اختيار جو انهي كي لكي ۔ جئن پهرين نالو رب جو ذابح ياد كري

تهان پوءِ نڙي منجهان حيوان جي رڳو چار وڍي ۔ نڙي نالو تنهن جو جيكي وچ اُره ڄاڙين

اِي مڙئي ماڳ ذبح جو لكيو كتابن ۔ جِئان كنائين نڙي منجهان تِئان دُرس چون

---

* ذبح جا قسر

www.maktabah.org

مَلَرَ هَا اهِي گَنڈ جَارُنِ بِنِ پِرَاءَ ۔۔۔ هَيتِ كُهنجِي تِه كَنَا سِكِي يَادِ عجاءَ

جِن وَنجَن رَهِي گَنڈ سَا يَارَ مَتِي ذَانَهَ ۔۔۔ پَرَجِه كِه كُتُو حيوانكِي مَتِي تِه كَنَا

جِن وَنجَن رَهِي گَنڈ سَا اُرَه جِي طَرَفَا ۔۔۔ تَدِهِ اِنمَ عَالِمَنجُو اِختِلَافَ آهِه

صَمِي قَولَ كِتَابَ جِي كِيَنُ چُونِ رَوَا ۔۔۔ پَرَكَمَ نَكِ جِي اَهِرُو جَائِي جَانَ مَنجَا

بِي كِرَكَ اهِي جَهَنمَ جَا وَنجِي پَائِي گَاهُ ۔۔۔ پُنُ بَه رَگَه بِن پَاسَنِم نِرُوئِي بِي لَكَنِ

وَيَنُ چِي رَكَنُجُو پُنُ لَازِمُ لِكَنَا ۔۔۔ هِيكُ نَرُو تُو تَنِم جَانَ وَنجِي سَاهُ

اهِي گَذَرُتَ جُو بِنِ مَنجَا جَنِ ۔۔۔ شَرطَ جِي ذَبحَجَا سِي جُوتَه جِيَا پَرهَنِ

شَرطُ مَنجَاتَنِ پِهرُو اهُوئِي كَهَنِ ۔۔۔ جِن چَارِئِي رَگَ وَدِيُ ذَابحِي گَهرَ جَنِ

پَرَجِي وَدِيَاءِ تِرِي تَنِ مَنجَا پُنُ دَرُسَنِ ۔۔۔ اَكثَرِي حُكمُ كُلِّ جُوءِ تُو عَالِمَنِ

پَرَاهِي ثَوَابُ اِنمَ جِن سِيئِي وَدِ جَنِ ۔۔۔ جِيكِه رَگَ بَه وَدِيُ كِه حيوانَ مَنجَا

بِي بَجِ دِيَاءِ جَائِي بُجِي كِ وِيسَارِ مَنجَا ۔۔۔ تَنُ سُوحَرَامُ تِيُو كِيَنُ كَهِينِ هَارِ

شَرطُ بِيُو ذَبحَجُو سُو پُنُ يَادَ كَرهُو ۔۔۔ جِن كُهنُ وِيرِ دُورِ مَكَا حَيَاتِي هُوءِ

تُوئِي گَهِي هُوءِ سَاكِ هُوءِ ثُوئِي ثُوءِ ۔۔۔ نَاتَ حَلَالُ نَه تِي كِيَنُ دُورَ سَنڈُو

جِيكَڈِه بِيَئِي وَهِرُ قَاهِيمُ بُوسَا نَجِي مُوءِ ۔۔۔ كِهِي سُنگَ دِيَ هِيكَڑِي نِيلَ قَتلُ

كِهِي مَارِئُو حيوانكِي كَه مُرِيُ سُو ۔۔۔ كِهِي بَحرِي پُونَدِهِ كُوهَ وَهِتَ سَاهُ وُو

كِ قَازِي مِرُنِ مَارُو كُهنجُو دُورِ دَگُو ۔۔۔ تَه مَنجَ اِنَ مِرَنِ صُورَتِ سُو حَرَامُ تِيُو

ذَبحَ جِهِ كِي نَه تِي سُو سَبَ بِيَتِ بُجَرُو ۔۔۔ مَكَرَ جِي اِنِ تُو لَئِم كَا حَيَاتِي پَسَجِي

www.maktabah.org

مگر جا آهي جاڙين بنهي پراءَ هيٺ ڪُهجي تنهن کنا سِکي ياد ڪجاه

جئن وجن رهي ڳنڍ سا پار مٿي ڏانه پر جي ڪنهن ڪُنو حيوان کي مٿي تنهن کنا

جئن وجن رهي ڳنڍ سا اره جي طرفا تڏهن ان ۾ عالمن جو اختلاف آه

صحي قول ڪتاب جي کيٽ چون روا پر ڪم نہ ڪجي اهڙو جاڻي جاڻ منجها

ٻي ڪرڪ آهي جنهن منجها وجي پاڻي گاه پڻ ٻہ رڳون بن پاسن ۾ نڙوڻي کي لکن

وڍڻ چئني رڳن جو پڻ لازم لکن ٿا هيڪ نروڻو تن ۾ جئان وجي ساه

آهي گذر رت جو بنهي منجها جن * شرط جي ذبح جا سي چوڏهن چيا پڙهين

شرط منجها تن پهرئو اهوئي ڪهن جن چارئي رڳون وڍيون ذابح تي گهرجن

پر جي وڍيائين ٽي تنين منجها تہ پڻ درس چون اڪثر کي حڪم ڪل جو ڏنو عالمن

پر آهي ثواب ان ۾ جئن سيئي وڍجن جي ڪنهن رڳون ٻہ وڍيون ڪه حيوان منجها

ٻيون ٻہ ڇڏيائين جاڻي ٻجهي ڪ ويساري منجها تہ پڻ سو حرام ٿيو کيٽ کين رهاءِ

شرط ٻيو ذبح جو سو پڻ ياد ڪرهو جئن ڪهڻ وير ڏور ۾ کا حياتي هوءِ

توڻي گهڻي هوءِ سا ڪ هوءِ ٿوري توءِ نات حلال نہ ٿئي کيٽ ڏور سندو

جيڪڏهن پئي وهڻ ڦاهي ۾ ٻوسائجي مئو ڪ هڻي سنگ ڏڳي هيڪڙي ٻي کي قتل ڪيو

ڪ هڻي ماريو حيوان کي ڪه مڙس ڪو ڪ ڪري پوندي کوهه ۾ وهڻ ساه وئو

ڪ ڦاڙي مِرن مارئو ڪنهن جو ڏور ڏڳو تہ منجهه ان مڙن صورتن سو حرام ٿئو

ذبح جه کي نہ ٿئي سو سيين پتين بچڙو مگر جي انهن ٽولن ۾ کا حياتي پسجي

---

* ذبح جا چوڏهن قسم

www.maktabah.org

توبي ثوريءِ ڪي ويڇي سوڪهي ۔۔۔ تڏهڪين ان تولنجو ويڇن حلال ٿيئي

توبي ڪه بکريءِ اڇي بگاڙ سي ۔۔۔ ڪيئي انڊا تهنا پيٽ ۾ جي

ساهوند نجاتري مورهه جيڪر ڪهي ۔۔۔ جي ڪناءِ ته بکريءِ تڙ درست ٿئي

جان جاسسي ثابت تهنجي انجاڻي اهي ۔۔۔ پٽ جيڪڏهه ڪه بکريءِ مرڻ اڇي سگهو

جين سندو تهنجي لٿو اسرو ۔۔۔ منجس حياتي اٽري ويڇن هوءِ

جيتري پسجي ڪني دورهه لهن ڪنا پوءِ ۔۔۔ پيئي ڦٽري ماڳهه سگي ڪين رهڻ

جي ڪناءِ ته بکريءِ تڙ ٿي حلال ٿوءِ ۔۔۔ مڪر جارِ مسئلا اهڙا منجه ڪتاب لکن

جنم ثوريءِ حياتي دورهه جي پدري تا سڙن ۔۔۔ تڙ ٿو لهن ڪري جوابن درس ڪين

سڀ لکي ڪريان پدرا تسيئي سکن ۔۔۔ هيڪڙو ڏيڪ بکريءِ ڪهي پيٽ حامل

ڪيڏناءِ تهنجو قاري پيٽ منجا ۔۔۔ پهرڪناءِ پڇڙو ٿوءِ ڪناءِ ماءِ

جان جيڏتڙ ته بکريم اٽري ٿوءِ ۔۔۔ جن هوند حيات نر هي پيٽ قاريا

تڏهه سا حلال نه ٿيئي ذبح ڪياءِ ٿوءِ ۔۔۔ ان حياتي ڪي حڪم موتجو عالم جون ذبو

خزانة المفتين مرانبر لکي ٿوءِ ۔۔۔ جان پيٽ قاريا ٻاڪوڪه سڄڻ سان

جه ڪري هوند رهي جيڪر قاري پيٽ نجا ۔۔۔ تڏهه سا حلال ٿي بسم الله پڙهي سان

پٽ ڪتاب تلقيحم انبر توءِ اڻي ۔۔۔ تجيڪڏهه حيوان هيڪڙو له ڪافر جو اهي

سڀ اڇي رسيو اوڏهو مرڻ ڪي ورين ۔۔۔ تان جياءِ ڪه موءِ منکي تمنکي ڪهي ڏي

پر پيٽ قار جهس پهر ذبح ڪنا اڻي ۔۔۔ ته مومن پيٽ قار ٿو پهر وهنر ڪي

www.maktabah.org

توٹي ٹوري ڪ گھٽي وڃي سو ڪُھجي تڏھن ڪيڻ ان ٽولن جو وڃي حلال ٿئي

توٹي ڪه ٻڪري کي اچي بگھاڙ رسي ڪڍي آندا تنھن جا پيٽا ٻھر وڃي

سا ھوند نہ جڏي مورھين جيڪر ڪھجي جي ڪنائين ته ٻڪري کي تہ پڻ ڏُرس ٿئي

جان سسي ثابت تنھنجي اجائي آھي پڻ جيڪڏھن ڪِه ٻڪري کي مرض اچي رسئو

جيڻ سندو تنھنجي لٹو آسرو منجھس حياتي ايتري وڃي رھي ھوءِ

جيتري پسجي ڪڻي ڏور ۾ ڪھڻ ڪنا پوءِ پيئي ڦُڻي ماڳھين سگھي ڪين رڙھو

جي ڪنائين ته ٻڪري کي تہ ٿئي حلال توءِ مگر چار مسئلا اھڙا منجھ ڪتاب لکن

جن ۾ ٹوري حياتي ڏور ۾ جي پڏري تا پسن تہ پڻ ڪھڻ ڪري حيوان جي درس ڪين ٿين

سي لکي ڪريان پڏرا تہ سيئي سکن ھيڪڙو ڏڳي ڪ ٻڪري ڪھجي جي حامل آه

ڳچ ڪڍيائون تنھن جو ڦاڙي پيٽ منجا پھريان ڪنائون ٻچڙو پوءِ ڪنائون ماء

جان جيڻ ته ٻڪري ۾ ايتروئي ھوءِ جئن ھوند حيات نہ رھي پيٽ ڦاڙئا پوءِ

تڏھن سا حلال نہ ٿئي ذبح ڪيائون توءِ ان حياتيءَ کي حڪم موت جو عالم چون ڏبو

"خزانة المفتين" ۾ ان پر لکي ٹو ءِ جان پيٽ ڦاڙيائون ان جو ڪنھن سڄ سان

جنھن ڪري ھوند رھي جيري ڦاڻي پيٽ پڃاڻان تڏھن سا حلال ٿي بسم الله پلي ساڻ

پڻ ڪتاب "تلقيح" ۾ ان پر ٹو آڻي تہ جيڪڏھن حيوان ھيڪڙو ڪنھن ڪافر جو آھي

سو اچي رسيو اوڏو مرڻ کي وري تان چيائين ڪنھن مؤمن کي تہ مون کي ڪھي ڏي

پر پيٽ ڦاڙجانس پھرين ذبح ڪنا اڳي تنھن مؤمن پيٽ ڦاڙئو پھرين وھٹ کي

www.maktabah.org

پوءِ ذبح کیاءِ تھکي بسملہ ساڻ وري
تکين حلال نٿا ٿيو رڳو مومن کوم ڪي

جن روح الجوڄي هيو پيرہ پيري
ان حياتي کي حڪم موتجو عالم جون ذبحي

پيو ٻڌ جي کيو مٽس هيڪڙي شڪار کي
پر نجياءِ هنڌي ساري بسم الله

ڪ ترار هياءِ بسم الله جي پر ڏي ايڏڙي
به اڏ کياءِ ته شڪار ڪ ٻڪري پوءِ ڪنا

پر اڏ ڏناءِ جيڏو سسي جي پارا
جي سو ذبح کياءِ بسم الله سان تڏ نا

ناهه اعتبار ان حياتي کي عالم جونتا
جان پوءِ انه ٿيا بي اڏ سندا س

ترڳو پانگڙ مٿي ڏونهه به پوڄري رهاس
تڏ ٿو سو حلال نٿو ٿو ٻي ذبح ٿياس

جان ترڳو پانگڙ مٿي ڏونهه به رهيا ڏونهه مٿي
تڏ ٿو پار مٿي جو حلال ٿو ذبح جي ڪجي

ترڳو اونداهي راتم ڏاڪي پئي ترت
رڪ وڃياءِ ڏور جي نڙي کي پهرا

جن کي ذبح کياءِ تھکي پهراڙ منجا
پوءِ وري کناءِ تھکي موتي ماڙ

جان اصل نڙي رڳو وڃي هوندا
تان موتي حلال نٿي ٿو ٻي ذبح کيا

ان جيڏو کي پڻ حڪم موتجو منجه ڪتاب الکيا
تجي موتي ذبح ڪري تڏ رست للڙ

چوٿون جن هيو مٽس که ڏکو هٿ
متو لهي تھجو ونجن پيو پري

پر اڏ ڏٺ سي جيڏو پوءِ ٿو ڏکي
جھلي کناءِ تھکي بسملہ ساڻ ڪري

تڏ ٿو حلال نٿيو ذبح ساڻ وري
ڪ اڄي نگاڙ متو ڪري جوڄي جي رڳو

ڪ که پوسي وڃي ڪٽ جو متو
پر اڏ ڏٺ سو سسي لٿا پوءِ

جيڪو کهي تھکي تڏ رست هوءِ

www.maktabah.org

پوءِ ذبح ڪيائين تنهن ڪي بسمله سان وري
تہ ڪيڻ حلال نہ تنهن جو ور مؤمن ڪو مَ چڪي

جئن روح ان جو چُڪي رهيو پهرين پيري
ان حياتي ڪي حڪم موت جو عالم چون ڏجي

ٻيو پڻ جي ڪيو مڙس هيڪر ٿي شڪار ڪي اڳيا
پر نہ چيائين هٽندي ساري بسم الله

ڪ ترار هنيائين بسم الله چئي پر ڊڳي ڪ ٻڪري ڪا
ٻہ اڏ تنهن شڪار ڪ ٻڪري ڪي پوري وچ ڪنا

پر اڏ ڏنائين جيئرو سسي جي پارا
جي سو ذبح ڪيائين بسم الله سين تہ پڻ ناروا

ناه اعتبار ان حياتي ڪي عالم چون ٿا
ءِ جان پورا نہ ٿيا ٻئي اڏ سنداس

ٽرئو ياڳو مٿي ڏانهن ٻہ پوچڙي رهياس
تہ پڻ سو حلال نہ ٿئو توڻي ذبح ٿياس

ءِ جان ٽرئو ياڳو پڇ ڏانهن ٻہ رهيا ڏانهن مٿي
تڏهن پار مٿي جو حلال ٿيو ذبح جي ڪجي

ٽرئو اونداهي رات ۾ ذابح ڪي پئي ٽُرت نہ ڪا
رڳون وڍيائون ڍور جون ٽڙي ڪي ٻهرا

جئن ڪر ذبح ڪيائين تنهن ڪي پهرين اُره منجا
پوءِ وري ڪنائين تنهن ڪي موٽي ماڳ ڪنا

جان اصل ۾ ٽي رڳون وڍيون هوندائين
تان موٽي حلال نہ ٿئي توڻي ذبح ڪيائين

ان جيئڻ ڪي پڻ حڪم موت جو منجهه ڪتاب لکيائين
پر جي اصل وڍيائين ٽورڙو ڪنا ٽن رڳن

تہ جي موٽي ذبح ڪري تہ درست لکن
چوٽون جئن هنيو مڙس ڪنهين ڏُکو وهڻ ڪي

مٿو لهي تنهن جو وجي پيو پري
پر اجان ڏڙ پسجي جيئرو پيو ٿو ڏُکي

جهلي ڪنائون تنهن ڪي بسمله ساڻ وري
تہ پڻ حَلال نہ ٿيو ذبح ساڻ وري

ڪ اچي ٻگهڙ مٿو ٻڪري جو چِني جي وئو
ڪ ڪهين پوسٽي وڍيو ڪڙ جو مٿو

پر اجان پيو ڦٽڙي سو سسي لٽيا پوءِ
جيڪو ڪهي تنهن ڪي تہ پڻ درست نہ هوءِ

www.maktabah.org

ءِ مَتِي مَنجَاءِ ثُورَ تَوُ وَكَدِيءِ بِكَارُوءُ — گھٹوُن باقي رهيو آذاني وترُو

تَدِ لاسُودرُست نِيتُوجِي ذاجُ ذبحُ كُوءُ — ٻِن چئي مسئلن دَ اَرامَ اَكبر ياجيءِ جي هوءِ

تَنِ جي لمن جيري ڏورِ كي تورِ ذبحُ كَنِ — توُ ٻي گھٹي حياتي تهم ڪِ ثوري يسَنِ

نِشاني حياتي جيءِ ٻِن سلڪي يادُ كجَنِ — هيڪڙو نڪرڻ رجوءِ ٻيو جرن جوَنِ

ٻِن جيءِ كُسندِ دانهَ كرِ وهِتُ وِيجا — تَيِن حُكم تهنجو تهڙو جهڙو جرڻ جو

جيءِ ڏِكي بكري پاڻهيءِ كه شخص كُني — خبر نه اهِس تهنجي ته اهي جيري

ڪِ رتُ منجاسي نِكيوُتهِ ويرو هِي — تَيِن ساحلال ٿي جي كهڙو ويرجرِي

توُ ٻي جوُ رٻاءِ كَنِ ڪِ ٻِكي تَيِن دُرستيءِ — تِ رجرڻ كهڙي تهڙو جوُ جيري دُوسندو

اهي كه كه جرنكي حڪم موجو — مذبوح وقتِ ذبحي جي وات اُٻتيا

ڪِ لڙي پِيا وار تهنجاءِ پيرِ دركارِ يا — ڪِ اِكي هيس پوري سي اُٻي جديا

ٿَنِ مرڻِ صورتِ نِمِ كيٿُ كين روا — ناهِ نشاني جيٿُ جي اِن تولهِ ڪا

اهِين علامتُ موجي پاڻ اَشيا — ءِ جان وات هوسي اُٻتيو سو واري

ڪِ اِكي ڪُشادي جي هي سي موتي پوءِ — ڪِ سورو ڪياءِ پيرِ نكي ڪِ وارادو يا

ٿَنِ مسئلن مرڻِ مِ كيٿُ حلال لڪن — اهِين نشاني حياتي جيءِ چاريءِ تو

توُ ٻي رتَ نوهيو منجا موركن — كي وڃ اهِين اهڙا منجهِ خالق جي

جيءِ جيري پناتهجا وهِ تُ كه ساعت — تَ سُكي تيئس انكر اخالي منجارت

جيءِ كهندي جرڻ كو انكر وڃ وهت — جيءِ كهندي جرڻ كو انكر وڃ وهت

www.maktabah.org

۽ متي منجهان کي ٽورڙو کڏي بگهڙ ويو گهٽو باقي رهيو اذائين وترو

تڏهن سو درست ٿئو جي ذابح ذبح ڪيو ان چئن مسئلن ڏاران ماڳ ٻيا جيڪي ڪي هُوَن

تن ۾ جي لهن جيئري ڏور کي ته ور ذبح ڪن توڙي گهٽي حياتي تنهن ۾ ڪ ٽورڙي پسن

نشانيون حياتيءَ جون پڙ سکي ياد ڪجن هيڪڙو نڪرڙ رت جو ٻيو چُرڙ چون

پڙ جي ڪسندي دانهن ڪري وهڻ ويچارو ته پڙ حڪم تنهن جو تهڙو، جهڙو چُرڙ جو

جي ڏڳي ٻڪري پنهنجي ڪنهن شخص ڪُني خبر نه آهيس تنهن جي ته آهي ڪي جيئري

ڪ رت منجهانئس نڳيو تنهن ويو وهي ته پڙ سا حلال ٿي جي ڪُهڙ ويو چُري

توڙي چوريائين ڪن ڪ پڇ کي ته پڙ دُرس ٿئي پر چرڙ گهرجي تهڙو جو جيئري ڏور سندو

آهي ڪنهن ڪنهن چرڙ کي حڪم موت جو مذبوح وقت ذبح جي جي وات اُپٽيائين

ڪ لڙي پئا وار تنهن جا ڪ پير ڏگهاريائين ڪ اکيون هئس پوريون سي اُپٽي ڇڏيائين

تن مڙني صورتن ۾ ڪيڙ ڪين روا ناهي نشاني جيئڙ جي ان ٽولن ۾ ڪا

آهين نشانيون موت جون پاڻان اي اشياء ۽ جان وات هوئس اپٽيو سو واري ڏيکيائين

ڪ اکيون ڪشايون جي هُيون سي موٽي پوريائين ڪ سوڙهو ڪيائين پيرن کي ڪ وار اڏويائين

تيئن مسئلن مڙن ۾ ڪيڙ حلال لکن آهين نشانيون حياتيءَ جون چارئي ٽوڪ چون

توڙي رت نه وهيو منجهان مور رڳن ڪي وڻ آهين اهڙا منجهه خالق جي خلقت

جي چري پنا تنهن جا وهڻ ڪنهن ساعت ته سُڪي ٽينس انگڙا خالي منجهان رت

جيڪو ڪُهيس تنهن حال ۾ ته رت نه پسي چڙ جي ڪهندي چورئو ڪو انگڙو تنهن وهڻ

www.maktabah.org

www.maktabah.org

ته نڪرڻ سندي رت جي ڪانهي تنهن حاجت
پڻ جي ڏڳي ڏور کي ڪو مڙس ذبح ڪري

خبر تنهن جي حياتيءَ جي ڪين پروڙي
نہ ڪين ڏنائين چرندو ڪُهڻ ويڙ وري

ته پڻ سو حلال ٿئي جي رت منجهانئس وهي
پر رت گهرجي اهڙو جو وهندڙ هوءِ

ڏور منجهارا جيئري هوند نڪري جو
آهي علامت حياتيءَ جي نڪرڻ رت اهو

مسئلا شريعت جا سڀي سڀ سکو
اي سڀ تڏوهڪيون ڳالهيون جڏهن نرت نہ ڪا

ته ڪا هئي حياتي حيوان ۾ ڪسندي ويرا
ءِ جان وقت ذبح جي ذابح يقين ٿيو

ته جهر وڏيم ڪاتي ڏور کي تهر سو جُيڙو
تڏهن سو حلال ٿيو شڪ مَ پائجئي ڪو

توڻي رت نہ نڪئو تنهن منجهان نہ ڪي سو چُريو
"عيني" ءِ "مسڪين" ۾ ڪڍي نهاريو

مگر جي حيوان کي ذابح ذبح ڪن
جيئڻ سندي تنهن جي خبر ڪانہ ٿهن

نہ ڪو چريس انگڙو نہ ڪو ريلو رت ڏسن
نہ ڪي پوري وات کي نہ ڪي ڪي اڪين

نہ ڪي سنوان پير ڪري نہ ڪي وار ايا ٿين
تڏهن سو حرام ٿيو منجهہ مڙن مذهبن

ماڻهو مؤمن ان ڪنان ور ڪسي پاسو ڪن
ٿئو شرط ذبح جو اهوئي آهي

جيئن هوءِ تڪائي تنهن ٽول ۾ جنهن سين ڪُهي
رڳون وڍي جو تيزي سين رت پڻ واهي

توڻي لوهہ ڪ رُڪ سو ڪنهن ٽامي جو ٽڪرو
مُنهن تکوئي جن جو گهڙيندڙ گهڙيو

ڪ گهڙي ڪيو ڪاتي جيئن ڪنهن رُپو سون تکو
ڪ ٻاڦ تکي ڪاني جي ڪ پهڻ تکيرو

ڪ تکو ڪانو سَر جو ذابح هٿ ڪيو
ڪ نڪر تکو اهڙو جو وڄي وڃيندو

ڪ هڏو سنگ حيوان جو لهي ڏار ٿيو
ان مڙني ٽولن سين ڪهڻ درست هوءِ

www.maktabah.org

ناهِ تِکائِي ڪَرِي لازِمُ ڪِي ٻِيُو — اِفرادِ الاوَڏاج ۾ ماشِيَتُ ۾ سلامُ فرمايو

پَرڪُهڻ هَڏيءِ سِڻڪِس ٿوءِ ڪراهَتَ — لڪِن لاهِي جِي ڏارَ ٿِيَا ڪَنا حيوانَ

ءِ جانَ جُدا نَڏِسَا اِيجانَ بدُو رَمنجا — تَڏهِ ڪُهڻُ تَنِس هَڏِهِ ڪِيَن رَوا

جِيڪُو ڪُهي ڪَڏِهِ تَ تِيُ مُردارَا — پُڻ جِيڪُو شَخصُ وهِي تِهجو وِيندو ٿو پِيئي

جملي رڳَ ٻِهجي ڏَندَنِس ڪُربي — ڪِنهِ وَڏائِي تِهجا تَنِ سِ جِيءِ

تَڏهِ سُو حرامُ ٿيُو ڪِتابَنِ ڪَريءِ — ڪُهجي جِهه تُوڪَسِ سُوچِنڊَ ٿُو ڪَهِ جِي

جِي هِيُونِ ٿِيَ اُتِي حيوانَ جِي ڪِهِ تِڪو ڪُهارُو — پَرِ حَياءِ هَٿَندِيءِ نالو وَڏِي سَندو

وَڏِي رڳَ وهِي جِي ڪِري سُو وِءُ — تَپُڻ تِکائِي ڪَريءِ سُو حَلالُ جَئُو

جِيڪِهِ ڪاتِي اُجلِي آڳاهِ پَنڊا — پَرِ حَياءِ بِسمِلَ ڪِي اُجلَڻ وِيرا

سا اِجِي هِيءِ ڏورِ ڪِي ڪُهڻ جِي ماڳا — رڳَ وَڏِياءِ تِهجِي ساڻِ تِکايا

ڪِي هِيُو ڪانُ ڪُرڙُونهِ ڪِهِ مُرشِدَ هٿا — تِهِ وَڏِي رڳَ ڪُهڻ جِي لڳي نَرِي مِنجا

تَپُڻ سِي حَلالُ ٿِيَا بِسمِلَ بَرڪَتا — پَرِ ناهِ تِکائِي جِهه تُولَمِ جِي اُجلياءِ سُو

تِهنِس رڳَ وَڏِي تَڪَرِ حَرامُ ٿِيُو — تُوڙِي جِيُو هُوندا ءِ هَٿَندِي نالو وَڏِيو

جُونُو شَرطُ ذَبحَ جُو ساريءِ سُو سِيڪَڻُ — جِن ڪُهنڊَ رُحيوانَ جُو ڪَرِ جِي مُسلمانُ

جِيڪِي اَهلِ ڪِتابَ جُو يَهُودِي نَصرانُ — ڪُنُوا اَهلَ ڪِتابَ جِي جُوڊُهِ ٿُ اَسانکِي جانُ

وَطَعامُ الَّذِيْنَ اُوتُوا الْكِتٰبَ حِلٌّ لَّكُمْ (رحمان) فرمائي

پَرِ اِهِي ثَوابُ اِنهِن جِي حَلِيءِ پاڻُ

اَهلُ ڪِتابَ جُو اُنکِي عالِمِ ٿا چونِ — جُو يَقِينُ رَکِي وُڏونهِ هِيءَ بَرِي مِنجانبَنِ

www.maktabah.org

ناهي تڪائي ري لازم ڪي ٻيو "افرد الاوداج بما شئت" محمد فرمايو

پر ڪُهڻ هڏي ۽ سگ سين توءِ ڪراهت لکن لهي جي ڏار ٽئا ڪنان حيوانن

۽ جان جدا نہ ٽئا اجان ڏور منجها تڏهين ڪهڻ تن سين هڏهين ڪين روا

جيڪو ڪهي ڪڏهين تہ ٽئي مردارا پڻ جيڪو شخص وهڻ پنهنجو ويندو ٽو پسي

جهلي رڳون پنهنجي ڏندن سين ڪرٽي ڪ ننهن وڏائي تنهن جا تن سين چني

تڏهن سو حرام ٽئو ڪتابن ڪري ڪهجي جنهن ٽوڪ سين سو چنندڙ نہ گهرجي

جي هنيو ٿڙي اتي حيوان جي ڪنهن تکو ڪهاڙو پر چيائين هڻندي نالو ڏٽي سندو

وڏي رڳون وهڻ جون گهڙي سو وئو تہ پڻ تڪائي ڪري سو حلال چئبو

جي ڪنهن ڪاتي اچلي آڳاهين پنڌا پر چيائين بسمله ڪي اچلڻ ويرا

سا اچي رسي ڏور ڪي ڪهڻ جي ماڳا رڳون وڏيائين تنهن جون ساڻ تکايا

ڪ هنيو ڪان ڪڙڻ ڏانهن ڪنهين مڙس هٿا تنهن وڏيون رڳون ڪڙڻ جون لڳي ٿڙي منجها

تہ پڻ سي حلال ٽئا بسمله برڪتا پر ناهي تڪائي جنهن ٽول ۾ جي اچلياٸين سو

تنهن سين رڳون وڏيون تہ ڪر حرام ٽيو توڙي چيو هوندائين هڻندي نالو ڏٽي جو

چوٽون شرط ذبح جو ساري سو سڃاڻ جيئن ڪهندڙ حيوان جو گهرجي مسلمان

جيڪي اهل ڪتاب جو يهودي نصران ڪٿو اهل ڪتاب جي جو درست اسان کي ڄاڻ

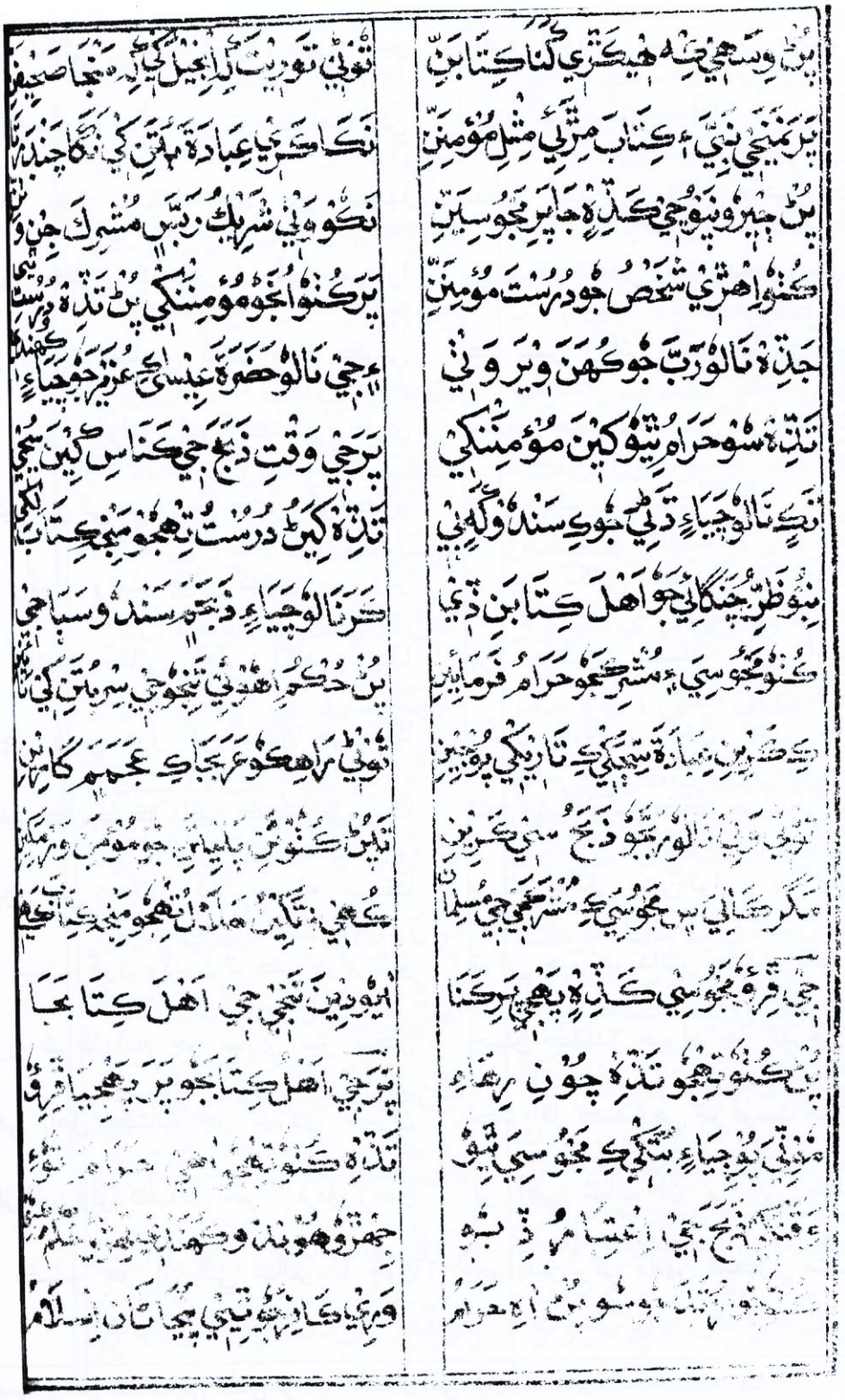
"وَطَعَامُ الذِينَ اُوتُوالكِتَابَ حِل لكُم" [1] فرمايو رحمان پر آهي ثواب ان ۾ جي جهلجي پاڻ

اهل ڪتاب جو ان کي عالم ٽا چون جو يقين رکي ڏانهن هيڪڙي منجهان نبين

---

(1) ترجمو: ۽ اهل ڪتاب جي ڪُٽي توهان لاءِ حلال آهي. (پارو 6، سورة المائده، آيت 5)

www.maktabah.org

www.maktabah.org

پڙ وسهي ڪنهن هيڪڙي ڪنان ڪتابن ۽ توڙي توريت ڪ انجيل کي ڪ منجهان صحيفن

پر نہ مڃي نبي ۽ ڪتاب مڙئي مثل مؤمنن ۽ نہ ڪا ڪري عبادت بتن کي نہ ڪا چنڊ تارن

پڙ ڄيرو نہ پوڄي ڪڏهين جا پر مجوسين ۽ نہ ڪو وڻي شريڪ رب سين مشرڪ جيئن وڻن

ڪنو اهڙي شخص جو درست مومنن ۽ پر ڪنو ان جو مؤمنن کي پڙ تڏهن درست ٿئي

جڏهن نالو رب جو ڪهڙ ويرِ وڻي ۽ جي نالو حضرت عيسيٰ ڪ عُزير جو چيائين ڪُهندي

تڏهن سو حرام ٿيو ڪِيڙ مؤمنن کي ۽ پر جي وقت ذبح جي ڪناس کين سُڃي

تہ کي نالو چيائين ڏڻيءَ جو ڪ سندو ڪنهن بي ۽ تڏهن ڪيڙ درست تنهن جو منجهہ ڪتاب لکي

نِبو ظن چڱائيءَ جو اهل ڪتابن ڏي ۽ ڪر نالو چيائين ذبح ۾ سندو سڀاجهي

ڪنو مجوسي ۽ مشرڪ جو حرام فرمائين ۽ پڙ حڪم اهوئي تن جو جي سر بتن کي نائين

ڪ ڪرين عبادت سڄ کي ڪ تاري کي پوڄين ۽ توڙي رهاڪو عرب جا ڪ عجم ۾ گهارين

توڙي وڻي نالو رب جو ذبح سي ڪرين ۽ تہ پڙ ڪنو تن پليتن جو مؤمن ور مَ کين

مگر ڪاڻي سين مجوسي ڪ مشرڪ جي، جي مسلمن ڪُهي ۽ تہ ڪيڙ حلال تنهن جو منجهہ ڪتاب ڪَهي

جي ڦرئو مجوسي ڪڏهن پنهنجي پر ڪنا ۽ آيو دين تن جي جي اهل ڪتاب حا

پڙ ڪنو تنهن جو تڏهن چون رهاءِ ۽ پر جي اهل ڪتاب پر پهنجيا ڦرؤ

موڻي پوڄيائين بت کي ڪ مجوسي ٿيو ۽ تڏهن ڪنو تنهن جو آهي حرام توءِ

وقت کي ذبح جي اعتبار ڏبو ۽ جهڙو هوندو ڪهندي تهڙو حڪم ڪبو

ڪنو جو مرتد جو سو پڙ آهي حرام ۽ وري ڪافر جو ٿئي پڃاڻان اسلام

www.maktabah.org

ٹوٹي ڏي اسلام مڪنا اهل ڪتاب ٻڌي ۔۔۔ تہ ٻڌ ڪنو تہ هجو ٻڌڻ سان ڪي

ٻي مسئلو شريعت جو هجي س سمجهي ۔۔۔ ڪلمان جي ڪفر جا سي گمڙا ٿي لڳن

جي ڪنهه ڪيو هجي ڪفر وچاري منجاتن ۔۔۔ ڪي ڪالايا ڪلندي مرکي ڇڏ من

پر ٿي يا نباء انکي منجا ڪفر جي ڪلمن ۔۔۔ تمر ندڙ جيو ٿه شخص کي منجه ڪتاب لکن

توڙي هي ثابت تهجو تہ نفع ڪوٽي ۔۔۔ ذبح ٿه جو ڇڏ ۽ مومن ڪوه ڇلي

جيسين مؤتي مسلمان ٿئي توبه ڪري ۔۔۔ اهي اتفاق عالمن منجه ان مسئلي

ڇ جي ڪلام ڪياء اهڙو ڪلمن ويرو ري ۔۔۔ پر يا ياء ان کي جو ڪس ڪفر ڪون ٿئي

ٿڌڙ اختلاف لکياء ڪفر م ٿهجي ۔۔۔ صحي قول ڪتابجي ڪافر نه ڪهجي

پر ڇياء گناه ڪنا ٿوء خالي نرهي ۔۔۔ ٻن بول جڙ اهڙي منجا خسارو اهي

جيڪو ڪري سجدو نور ي ماڙو ي ۔۔۔ نيت عبادت جي هجي منجه رهي

ڪ وضوء ڏار انماز ڪي جاني جي پڙهي ۔۔۔ تہ ٻڌ ڪنو تهجو ڇڏ ۽ مومن مٿي

ڪنو حرام ٿجو جي منڪر خالو جا ۔۔۔ جن ملڪ نه ڇاسي پن جون اها

جي قرٿا ڪتاب ڪ نبي ڪنا هيڪڙي بعد ۔۔۔ اسلام ڪ حشر ڪ حساب ڪنا منڪر جي ٿيا

ذبح زبون ٿجو سڀ هو مومنا ۔۔۔ منڪر جي قيامجا سي ڪلمون تو پڙن

تہ ٻڌ حڪم ٿجو تهڙو جهڙو مرتدن ۔۔۔ منڪر جي لقا ڪار ون قيامت

ڪ مؤتي پنير اجي ثنا ڪنا شفاعت ۔۔۔ ڪ نه ڇين قرآن منجا هيڪڙي ايت

ڪ منڪر هوز ي نماز جا ڪنا فرضيت ۔۔۔ ڪهڙ ٿجو ڇڏ ۽ جيو شريعت

www.maktabah.org

توڻي ڦري اسلام ڪنا اهل ڪتاب ٿئي ۽ پڙ ڪنو تنهن جو بچڑو سين کي

اِي مسئلو شريعت جو هينئين سين سڃجي ڪلمان جي ڪفر سي گهٽائي لکن

جي ڪنهن چيو هيڪڑو ڄاڻي منجهان تن ڪ ڳالهايائين ڪلندي رکي چڙ من

پر ٿي پانيائين ان کي منجها ڪفر جي ڪلمن ۽ مُرتد چئبو تنهن شخص کي منجهه ڪتاب لکن

توڻي هنيون ثابت تنهنجو ۽ پڙ نفعو ڪون ٿئي ذبح تنهن جو بچڑو ور مؤمن ڪومَ چکي

جيسين موڻي مسلمان ٿئي توبه پڙ ڪري آهي اتفاق عالمن جو منجهه ان مسئلي

۽ جي ڪلام ڪيائين اهڑو ڪلڙ ويڑ وري پر پانيائين ان ڪري جيڪس ڪفر ڪون ٿئي

تڏهن اختلاف لکيائين ڪفر ۾ تنهن جي صحي قول ڪتاب جي ڪافر نہ چئجي

پر چيائون گناهه ڪنا توء خالي نہ رهي ٻنهي ٻولين چڙ اهڑي منجها خسارو آهي

جيڪو ڪري سجدو نِوڑي ماڻهو کي نيت عبادت جي هينئين منجهه رکي

ڪ وضو ڏاران نماز کي ڄاڻي جي پڑهي ۽ پڙ ڪنو تنهن جو بچڑو مؤمنن مڻي

ڪنو حرام تن جو جي منڪر خالق جا جنين مَلڪ نہ مڃئا سي پڙ چون اها

جي ڦريا ڪتاب ڪنهن نبي کنا هيڪڑي بعد اسلاما ڪ حشر ڪ حساب ڪنا منڪر جي ٿئا

ذبح زبون تن جو سڏهو مومنا منڪر جي قيام جا سي ڪلمون توء پڙهڻ

۽ پڙ حڪم تن جو تهڑو، جهڑو مُرتدن منڪر جي لقاء جا روز قيامت

ڪ موڻي پنيرا جي ٿئا ڪنا شفاعت ڪ نہ مجين قرآن منجها هيڪڑي آيت

ڪ منڪر روزي نماز جا ڪنا فرضيت ڪهڻ تن جو بچڑو چيو شريعت

www.maktabah.org

بهشت ۽ دوزخ کي جيڪي نوسهن
ڪيڪناعذاب قبر جي ڪي سزا الحاقرن

سائي سئي خراب ڪٿايون ڪنو حرامرن
نفع نڪري انکي ڪلمون جي کهن

پر جيڪي ان مرن تولن کا منڪر گين ٿين
مگر جاهل سبب جهل جي خبر گان لهن

ايمان اجمالي رئي پوءِ کين بچن
جي جيڪي ضايع فرمايو منجهه سونهاري قرآن

پنڌ جيڪي جيئو سڃس محمد مهربان
سڀ آسان منجهنو مرڻ ٿي سهيئي زبان

پر نجاتن تفصيل سين صفت سندي ايمان
منجهه ذبح ان شخص جي اختلاف جون

پر فتوي دهستي الٽي ذني عالمن
جن جا سند تفصيلا جاجتو راتا لين

فتوي سراجي مان اڻه پر لکن
پنجا شرط ذبح جو منجهه ڪتاب چيو

جن کهنڊ رڪيو انجوئي بند وهوء
تجيو ان بسمله ري ٿيي حلال نڪو

پنڌ جاڻي بسم الله جيئي ۽ ودن رکجو
نات دهست نٿي ذبح ته سند وو

توڻي اهي بالغ سوپنڌ کلمون جيئي تو
جي واهي سير وهڻ ري ونجي کوجرو

ڪ نابالغ ڪير وکهي دور بوء
ڪ مري وار ذبح ڪري ڏکو مڙس ڪيو

تڏهه جان تنکي رکڻ ۽ بسمله جي خبر راي
تان ڪنو حلال تجو نات حرام ٿيو

ڪنوء ڪيو عاقل جو جائز ٿا لکن
مڙس جنبو جي کهي تنپنڌ دهستون

پنڌ ذبح حلال عورتجو منجهه ڪتاب کهن
توڻي اهي مسلمان ساکه ڪنا ڪتابين

توڻي سئي حيض نفاس کي ڪجا نه لکن
۽ منجهه شرح تنکي راي جي اهي ٿي پچار

انکا ڏوڪنو عورتجو سونهاري سرا
تڏهه سود دهست ٿيو مومن موچارا

www.maktabah.org

بهشت ۽ دوزخ کي جيڪي نہ وِسهن ۽ کنا عذاب قبر جي ۽ صراطا ڦرن

سائين سي خراب کيا، پڙ ڪنو حرام تن نفعو نہ ڪري ان کي ڪلمون جي ڪهن

پر جيڪي ان مڙن ٽولن کان منکر کين ٿين مگر جاهل سبب جهل جي خبر کان لهن

ايمان اجمالي ري پوءِ کين ٻجهن چي جيڪي صاحب فرمايو منجهہ سونهاري قرآن

پڙ جيڪي چيو سچ سين محمد مهربان سو اسان مڃئو مڙئي سين هينئين ۽ زبان

پر نہ ڄاڻن تفصيل سين صفت سندي ايمان منجهہ ذبح اِن شخصن جي اختلاف چون

پر فتويٰ درستي اتي ڏني عالمن جن ڄاڻندڙ تفصيل جا اجا ٿورا ٿا لين

"فتويٰ سراجي" ۾ انهين پر لکن پنجون شرط ذبح جو منجهہ ڪتاب چيو

جيئن ڪهندڙ حيوان جو ئي ٻجهندو هوءِ تہ حيوان بسمله ري ٿئي حلال نہ ڪو

پڙ ڄاڻي بسم الله چئي ۽ وڍڙ رڳن جو نات درست نہ ٿئي ذبح تنهن سندو

توڙي آهي بالغ سو پڙ ڪلمون چئي ٿو جي واهي سير وهڻ کي وجي ڪو چريو

ڪ نابالغ ڳيرو ڪهي ڏور ڏڳو ڪ مرگهي وارو ذبح ڪري ڪ مڙس ڪِيو

تڏهن جان تن کي رڳن ۽ بسمله جي خبرداري هوءِ تان ڪنو حلال تن جو نات حرام ٿيو

ڪنو ڳيور عاقل جو جائز ٿا لکن مڙس جُنبئو جي ڪهي تہ پڙ درس چون

پڙ ذبح حلال عورت جو منجهہ ڪتاب ڪهن توڙي آهي مسلمان سا، ڪ ڪنا ڪتابيين

توڙي پسي حيض نفاس کي ڪ جنابت لڳن منجهہ "شرح تڪملي رازي" جي آهي اي پچار

تہ ڪاڏو ڪنو عورت جو سونهاري سردار تڏهن سو درست ٿيو مؤمن موچار

www.maktabah.org

جو سنڌ وينو نهوءِ جي سودو ڪري
ڪي بي نماز ذبح ڪري ڪه مرديءِ جهڙي

ڪي مرض اهيس ڪوڙ جو ڪه اندو سواهي
تين ذبح انجو درست جون ٿيون

پر اهي ڪراهت انهن اندو جي ڪهي
ڪنهن کو ذبح جي ڪري تين درست چوي

جئن بسملا جو تهڪي معاف ٿا لکن
ساڻي سمهڪاي کي ڪاڙ عاجز ٿن

جه شرط ذبح جو سارءِ سکجي سو
جن کهم شريڪ ٿيڻ ڏاڍس ڪوبه اهڙو

ذبح جه جو شريعتم جائز ڪين هوءِ
جن مسلمان هيڪڙي ڪوهه تي ڪوٽ

هٿ ٿه جي هٿ تي مجوسي رکيو
پر ڪاتي ٿه جي هٿ جو مسلمان هو

تين سو حرام ٿيو سارءِ سپ سنهو
تين بن مسلمانن دور هيڪو ڪوبي ذبح ڪيو

تلازم اهي مٿي سپ ڪه لفظ بسملا جو
پر جي منجان جڏهو هيڪڙي جا لفظ سو

ڪي پاياءِ جئن هيڪڙي جو جسر ڪفايت ڪندو
تين ڪين ٻهو جو پياءِ بجي ٿو

تو ٻڌي مرتس هيڪڙي اضحي جي ڪي
ڏناءِ ڪاساڻي کي ساکهن لاءِ ورتي

ڪاتي جا کهٽي ساهت ڪاساڻي هئي
پر پٽ مٿي هٿ ڪاساڻي جي هٿ پهچو ڪيو

لفظ سو نهاري بسملا جو جڏي ڏناءِ
جئن ڪري ڪاساڻي جي بس ٿي پاياءِ

تين حرام ٿيي اضحي جا ڪياءِ
قاضيخان ڪتاب مايه لڏاءِ

مگر جي ذبح ڪئو جنوانکي مرتس هيڪڙي
مٿو ڪي جنگ جنوانجي جلا يسمرتس بي

لفظ نجياءِ بسملا جو جليندي تهڪي
پر هٿ نرکياءِ ڪاتي ٿي ذابح سارءِ

تڪين حلال ٿه بدور جو حرام ڪين ٿيي
غاية البيانم ٿي مسئلو اٽي

www.maktabah.org